БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылда үндеэлеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 270 (6601). 1966 ч. ноябрь 17, четверг | Өртээ 2 көп.

БКП-ниң IX съездизинге Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Делегейниң коммунистиг шимчээшкинниң хоочун, каңналган отрядтарының бирээзи—Болгарияның Коммунистиг партиязының IX съездизинге байыр чедирери биске өөрүүчүг-дүр деп, эш Л. И. Брежнев БКП-ниң IX съездизинге чугаазынга демделээн.

Алдарлыг чаңчылдарын үргүлүүлеп база көвүдетпишаан, Болгарияның Коммунистиг партиязы сөөлгү чылдарның дургузуунда чаа инитилелдиң тургузуушкунунга эвээш эвес чаа-чаа кайгамчык тиилелгелерни чедип алган. Оон удуртулгазыбиле Болгарияның улузу ам социализмни тургузарының төөгүлүг сорулгазын чедишкинниг шинтпирлеп турар. Болгарияга социалистиг инитилелди улам ыңай хөгжүдериниң бо съездиге чугаалажып турар чугула айтырыглары база ыяавыла, бүрүн, чедишкинниг шинтпирлеттинер дээрзинге силерниң бүзүрелиңерге каттыжып турар бис. Оон матадылалы—талантылыг болгар улустуң антыаяазымы, политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейжизи, оон марксисчи-ленинчи партиязы—Болгарияның Коммунистиг партиязының дуржулгазы болгаш каңналгазы болур!

Делегейде болуушкунарның чорудуушкуну, делегейниң коммунистиг шимчээшкинниң хөгжүлдези болза бүгү чурттарның ажылчын аңгыазының үндезин эрге-ажыктарының болгаш оон демиселиниң кол төөгүлүг сорулгаларының инитичаин илергейлеп турар интернационализмниң айтырыгларын биргн одуругга улам-на тургузуп турар деп, Л. И. Брежнев оон ыңай чугаалаан. Бистиң үевисте интернационализмниң принциптери болза оларның дузазы-биле коммунист бүрүзү, компартия бүрүзү бодунуң угланыышкынының шынныын, марксизм-ленинизмниң өөредиинге бодунуң шынчызын хынап шыдаар эң идегелдиг түүдериниң бирээзи болур дээрзин чугаалаза хөөрем чок боор.

Болгарияның Коммунистиг партиязы, аңы-дуңма бүгү партияларбиле бир демей, бодун делегейниң коммунистиг шимчээшкинниң чарлынмас кол кезии кылдыр көрүп турарын херек кырынга көргүзүп турар.

Аңы-дуңма өске-даа чурттар-биле Болгарияның Улус Республиказы социализмниң делегей системазының инити эрге-ажыктарының дугайында сагыш салыышкынын доктаамал салып турар.

Социализмниң тургузуушкунунга улусчу Болгарияның чедишкиннерин оон ыңай демделээн, Л. И. Брежневтиң чугаалааны:

Ам, кажан социализмниң делегей системазы кижи төрелгетенниң хөгжүдезин тодарадып турар кол факторларының бирээзи болу берген үеде, социалистиг чурттарның коммунистиг партиялары оон каттышкан күүзүүн өстүрер дугайында, социалистиг күрүнелериниң сырый каттыжыышкынын быжыглаар дугайында, империализмге удур инити демиселге оларның ходелиишкиннерин чаңгыс аай болдурар дугайында могаг чок сагыш салырын боттарының чугула хүлээлгезин кылдыр санап турар.

Ленинчи чагыгларны удуртулга болдуруп, улустар аразының акыдүмалыышкы чоруунуң болгаш эшхуузунуң үлегер-чижээн көргүспүшаан, социализм чурттары боттарының кады ажылдажылгазын социалистиг интернационализмге үндезилээш чедишкинниг хөгжүдүп турар. Ындыг кады ажылдажылганың эки үлегер-чижээ болза, Варшава Керээзиниң болгаш Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң киржикчилери социалистиг күрүнелериниң бот-боттарының аразында харылзаалар болуп турар. Социалистиг Болгария—акы-дуңма чурттарның өг-бүлезиниң идепкейлиг кежигүннериниң бирээзи.

Коммунистиг шимчээшкин бодунуң алыс бүдүжүнден тура ханы интернационалчы деп, оратор үргүлүүлеп чугаалаан. Марксизм-ленинизмниң шылгаттынган үндезинге бүгү чурттарның ажылчын аңгызын сырый каттыштырар дугайында, хамыктың мурнунда оон мурнакчы отряды—делегейниң коммунистиг шимчээшкинин сырый каттыштырар дугайында сагыш салыышкын—ол дээрге бөгүн эң чугула айтырыгларның бирээзи-дир.

Сөөлгү үеде акы-дуңма элээн партиялар коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чаа делегей чөвүлел хуралын чыылдырарынга таарымчалыг байдалдарның үеэи уламна тургустувуп келген деп боттарының бодалын илергейлеп турары таварылга эвес.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкинниң чаңгыс эви, оон дайынчы отрядтарының сырый каттыжыышкыны соксаал чокка өзер болгаш быжыглар дээрзинге бүрүн бүзүрелдиг бис. Кажан-кеззедегизи ыпкаш, бөгүн база-ла ол чаңгыс эң дээш, бистиң идейлиг чепсээвистиң ары чоруу дээш эң идепкейлиг демиселчилериң хүрээлеңинде Болгарияның Коммунистиг партиязының, Георгий Димитровтуң партиязының чоруун турарын медереп билири бистериниң шуптувуска өөрүнчүг!

Америк агрессорларга удур вьетнам улустуң демиселинге социалистиг чурттарның болгаш бүгү делегейниң дешилгелиг күштериниң бөгүн көргүзүп турар деткимчеи болза национал-хосталгалыг шимчээшкин-биле делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниң дайынчы эвилелиниң эң чайынванчак илередиишкиннериниң бирээзи болуп турар.

Вьетнамның демиселинге социалистиг чурттарның көргүзүп турар дузаламчылыының дугайын чугаалап турғаш, коммунист бүрүзүнүң чүрээнге чоок бо улут хөрекке Кыдаттың Компартиязының удуртулгазының ойнап турар ролюн ыыттавайн эрттирип каап болбас. Оода-чадаарда бо чугула чаңгыс айтырыгга безин Кыдат-биле хөделчиишкиннериниң чаңгыс эвин чедип алыр дээш акыдүмаға партияларның бүгү күжениишкиннери кыдат удуртулганың шуут ойталаашкынынга untаваржыш турарын сеткил-сагыштын ханы сарыышкыны-биле демделээр ужурга таваржыш турар бис.

Бо үеде Кыдатта чорудуп турар элээн хөй хемчеглер бистиң инити хөрээвиске—социализмниң болгаш коммунизмниң хөрээнге биче эвес когаралды чедирер болбайн аан. Амгы бергелер ажыл эрттинер, ынчангаш кыдат улус, оон Коммунистиг партиязы социалистиг дем каттыштырылгазының болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкинниң сырый каттышкан хүрээлеңинде бодунуң орнун база катап залаар дээрзинге мооң-биле кады быжыы-биле бүзүреп турар бис. Бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкинниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаарынга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы аңы-дуңма өске-даа партиялар-биле кады бүгү-ле үүвени кылырын силерге бүзүредирин чөпшээреп көрүнер.

Эш Л. И. Брежневтиң оон ыңай чугаалааны:

Болгар болгаш совет коммунистериң найыралы болгаш чаңгыс эви, Совет Эвилелиниң болгаш Болгарияның Улус Республиказының улустарының найыралы болгаш чаңгыс эви социалистиг чурттарның эң-сеткил каттыштырылгазының идеелдиг, тудуш холбаалыг кезээ болур деп чугаалап болур.

Бистиң кады ажылдажылгавыстың бот-бодунга ажыктыы улам-на кескү болуп бар чоруур. Совет болгаш болгар улустар бот-бодунга эшхуузунуң дузалажылгазының үреттүнелдерин ылаптыг билип турар. Ол чорук оларга чаа күштерни берип, бистиң дуржулгаар шимчээшкинивисти дүргедедип турзыр.

Оон дараазында СЭКП-ниң төлээлериниң баштыры БКП-ниң IX съездиэн Болгарияның хөгжүлдезиниң оруунга чаа улуг базым, делегейниң социалистиг системазының хөгжүлдезинге чаа улуг салыышкын болур, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниң улам ыңай сырый каттыштырарынга бараан болур дээрзинге бүрүн бүзүредиин илергейлээн. Социализм дээш, тайбың дээш, улустуң аас-кежии дээш демиселге чаа-чаа алдарлыг тиилелгелерни чедип алырын болгар коммунистерге сеткил-сагыжының бүгү ханызындан күзеп тур бис, эргим эштер деп, байырлыг чугаанын түүнелиниде чугаалап турар.

Тураскаалдың белээн—бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москвада космостуң чагырын алыкчыларынга, тураскаалдың моделин Болгарияның аңы-дуңма Коммунистиг партиязынга ханы хүндүткелдиң демдээ кылдыр Л. И. Брежнев Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң өмүүзинден съездиге дамчыдып берген.

(СЭТА).

Партия эге организацияларының ролюн улам бедик көдүрер айтырыгны СЭКП ТК-ниң Пленумнары үргүлчү айтып келген. Ону амыдыралга боттандырары парторганизациялар секретарьларының деңнелинден, ажылга инициативтиг болурундан, оларга парткомнарның, райкомнарның болгаш хооркомнарның практиктиг дуза көргүзеринден, оперативтиг удуртулгазындан шуут хамааржыр. Бо талазы-биле эренгейлээр, эге организацияларның иштики ажылынче ханылап кирбес чорук СЭКП-ниң Эрзин, Тес-Хем, Өвүр райкомнарының ажылының практиказында база бар. «Тес-Хем» совхозтуң партия комитеди салбырларда эге организациялардан хоорук ажылдап турар. «Чодураа» колхозтуң парткому (секретары эш Буян) колхозтуң дең кезии болур Ак-Эрик участогунда эге организация ажылынче чогуур кижээнгей салбайн, аңаа практиктиг дуза көргүспейн турар. Эрзинде Ленин аттыг колхозтуң Сылдыс салбырында партия эге организациязы бүдүн чыл иштинде 2-ле хурал кылган деп турар хирезинде-ле, чаңгыс-даа протокол чөк болган. Мындыг таварылгада ук парторганизацияда партийжи амыдырал эки чоруп турар деп канчап санаарыл? Мындыг четпестерин райком, партком чогуур үезинде эдип ап болур турган ийик. Херек кырында ол болдунмаан. Мындыг четпестерни ам черле чайладыр херек.

Хөй-ниити-политиктиг болгаш ажыл-агыйжы амыдыралга коммунистериң авангардчы ролюн бедидер, коммунистиг тургузуушкуннуң практиктиг сорулгаларын, ажыл-агый, культура хөгжүлдезиниң планнарын күүседир, социалистиг чарышты баштаар болгаш организастаар, агитацияга болгаш пропаганда ажылын чорудар, совет кижилерни кижизидер, оларга сагыш човангыр болур, шүүгүмчүлелди болгаш бот-шүүгүмчүлелди калбартыр, четпестерни чогуур үезинде чайладыр талазыбиле үениң чаа негелдерели-биле ажылдаарын бистиң партиявыс бодунуң бүгү-ле эге организацияларындан негеп турар. Парторганизациялар боттарының харыылап турар участоктарында ажылдың байдалы дээш бүрүн харыысалгалыг.

Хоорком болгаш райком бүрүзү бодунуң удуртулгазында партия эге организацияларының ажылы бедик деңнелге турзун дээш доктаамал сагыш салыр, кайдала парторганизация кошкак ажылдал, четпестерни болгаш частырыгларны болдура бээр болдур, ону чогуур үезинде эдип-чазап алыр, оон ажылынга практиктиг дузаны көргүзер ужурлуг.

ПАРТИЯ ЭГЕ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНЫҢ РОЛЮН БЕДИК ДЕҢНЕЛЧЕ

Республиканың партия эге организацияларының ролюн улам ыңай көдүрер талазы-биле партия комитеттериниң сорулгаларының дугайы бо үеде эң чугула айтырыг. Бистиң партиявыстың бүгү-ле ажылчорудулгазы эге организацияларны дамчыштыр чоруп турар. Партия эге организацияларын коммунистерни кижизитпишаан, шуут-ла ажылчы чоннарның ортузунда ажылдап, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязын долгандыр бүгү чонну сырый каттыштырып, партияның политиказын болгаш шинтпирлерин амыдыралга боттандырарынче, бистиң чуртувусна коммунизмни тургузар дээш демиселче совет улусту эвилелдеп турар. Эге организациялар ынчангаш партияның масса-биле харылзаазының кол звеносу, партияның үндезини деп санап турар бис. Республикада 328 партия эге организациялары, 171 бригада парторганизациялары болгаш 228 партбөлүктер бар.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шинтпирлерин удуртулга болдурбушаан, эге организациялар боттарының чөн ортузунда организакчы болгаш кижизидикчи ажылдарының хевирлерин, арга-методтарын улам-на сайзыраңгайжыдып, чер-черде политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг амыдыралды удуртуп, бүгү-ле ажыл дээш бүрүн харыысалганы боттарынга ап турарлар. Ол ындыг болур-даа ужурлуг. Чурттуң мурнунга бүгү-ле сорулгаларны съезд тодараткан. Улус ажыл-агыйының хөгжүлдези беш чыл планның өзугаар чедишкинниг чоруп турар. Ону моон соңгаар-даа амыдыралга боттандырары партия эге организацияларының күжениишкиннеринден, энергиязындан, салдынган сорулгаларны күүседиринче массаларны оларның эвилелдеп билиринден хамааржыр. Партия, күрүне, күш-ажыл сагылга-чурумун быжыглавышаан, кижилерни кижизидип, бүзүредип, организастап, оларның чогаадыкчы идепкейин хөгжүдүп, дааскан ажыл-херек дээш коммунист, ажылдакчы бүрүзүнүң харыысалгазын бедидип тургаш, бүдүрүлгениң план күүселдезин бүгү көргүзүглерге чедип алыры—үлетпүр, тудуг, транспорт коллективтериниң, колхоз, совхозтарның партия организацияларының кол сорулгазы.

Ажылчы чоннарны кижизидер, оларның күжүн ажылагый, культура тургузуушкунунда эзлчеглиг сорулгаларын күүседиринче эвилелдээр талазы-биле хүлээлгелерни республикада партия эге организацияларының кол нуруузу эки күүседип турар. Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозтуң Могай сүт-бараан ферязында партия эге организациязын (секретары Монгуш Чамбал) чижекке ап болур. Мында партия хуралы үргүлчү болуп келген. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң соонда «Коммунистиг бедик харыысалгазы» деп айтырыгны бир хуралга чугаалашкан. Шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел чидиг, үндүрген шинтпир-даа тодаргай болган. Оон күүселдези дээш тус-тус коммунистерге негелде-даа дыңнаан. Боттарынга бердинген партийжи даалгаларның күүселдези дээш коммунист бүрүзүнүң ажылдары-даа күштелген. Олар ферма коллективиниң ёзулугла авангарды, социалистиг чарыштың организакчылары апарган. Ферма сүт будүрериниң чыл планын октябрьда-ла ажыр күүседипкен. Хуралдарга бүгү-ле чугаалажып келген айтырыглар шак ындыг ажыл-ишчи түңнелдерни чедип ап турар.

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу үш чыл мурнунда экономика талазы-биле хожудаңгай артельдерниң бирээзи турган. Маңаа коммунистерниң мурнакчы болгаш организакчы чоруун бедиткениниң түңнелинде, ук колхоз республикада мурнакчы ажылагыйларның санынга каттыжа берген. Колхозтуң орулгазы чылдан чылче өзүп орар. Бо чылдың орулга планын тос айлар иштинде-ле ажыр күүседип апкан. Күрүнеге эът, сүт, дүк, тараа садарының чыл планын база-ла хуусаа бетинде күүсеткен. «Кылдынган ажылга оожургавас, Октябрь революциязының 50 чыл оюн улам чаа-чаа чедиишкиннер-биле үтүүлүңар!» деп лозун-биле большевикчилер ажылдап турар.

Кызылдың алгы, хлеб, автосептелге заводтарының, респотребсоюз АТА-зының партия организациялары дээре ажылдыг деп санаттынып турар. Ылаңгыя автосептелге заводу хоорайның үлетпүр будүрүлгелериниң социалистиг чарыжының бирги черинде чоруп, СЭКП хооркомунуң болгаш хооркүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун тудуп турар. Партия организациязы (секретары эш Сташевский) ол чарыштың организакчызы болуп, будүрүлгеге коммунистерниң мурнакчы ролюн бедитиен, хөй-ниити организацияларының идепкейин көдүрген.

Албан черинiң партия организациязы аппараттың ажылын эжикидеринге боттуг салдар чедирер, ажылдакчыларны дааскан ажыл-херек дээш бедик харыысалгалыг чорукка кижизидер хүлээлгелиг. Бюрократизм болгаш ажыл чылзыр чорукка удур демисежир, ажылдың бедик культуразы дээш, чоннуң негелде-хереглелдерин чогуур үезинде хандырар дээш демиселди олар чорудар. Өредилге черлеринде, школаларда парторганизациялар ханы болгаш быжыг билиг-биле өөреникчилерни, студентилерни чепсегглээр, келир үенiң идегелдиг кадрларын каңнал белетккээр дээш демисежир. Кызылдың №7, Чадаананың № 1 школаларында, культура, кадык камгалал министерстволарында, харылзаа эргелелинде партия эге организациялары боттарының сорулгаларын багай эвес күүседип турарлар. Эки ажылдыг парторганизацияларны хөйү-биле адап болур.

Ынчалза-даа чамдык парторганизацияларда кижилер-биле ажыл дыка кошкак болуп, бот-инициативтиг чорук кезүлбейн турарын база-ла айытса чогуур. Чөен-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң партия организациязының инити хуралы отчеттуг чыл иштинде чүгле чаңгыс катап болган. Бригадаларда, салбырларда парторганизацияларга удуртулга кошкак. Чыраа-Бажы салбырда эге организацияның хуралы чыл иштинде 6-ла удаа болган. Хуралдарның идейлиг деңнели чавыс. Шинтпирлерниң күүселдези багай. «Тыва» совхозтуң партия комитеди эге организацияларны база-ла четпес удуртуп келген. Ындыг четпестерни чогуур үезинде чайладыр, эге организациялар ролюн көдүрер талазы-биле СЭКП-ниң Чөен-Хемчик райкому кошкак ажылдап келгенин маңаа холбаштыр айытса чогуур.

Партия эге организацияларының ролюн улам бедик көдүрер айтырыгны СЭКП ТК-ниң Пленумнары үргүлчү айтып келген. Ону амыдыралга боттандырары парторганизациялар секретарьларының деңнелинден, ажылга инициативтиг болурундан, оларга парткомнарның, райкомнарның болгаш хооркомнарның практиктиг дуза көргүзеринден, оперативтиг удуртулгазындан шуут хамааржыр. Бо талазы-биле эренгейлээр, эге организацияларның иштики ажылынче ханылап кирбес чорук СЭКП-ниң Эрзин, Тес-Хем, Өвүр райкомнарының ажылының практиказында база бар. «Тес-Хем» совхозтуң партия комитеди салбырларда эге организациялардан хоорук ажылдап турар. «Чодураа» колхозтуң парткому (секретары эш Буян) колхозтуң дең кезии болур Ак-Эрик участогунда эге организация ажылынче чогуур кижээнгей салбайн, аңаа практиктиг дуза көргүспейн турар. Эрзинде Ленин аттыг колхозтуң Сылдыс салбырында партия эге организациязы бүдүн чыл иштинде 2-ле хурал кылган деп турар хирезинде-ле, чаңгыс-даа протокол чөк болган. Мындыг таварылгада ук парторганизацияда партийжи амыдырал эки чоруп турар деп канчап санаарыл? Мындыг четпестерин райком, партком чогуур үезинде эдип ап болур турган ийик. Херек кырында ол болдунмаан. Мындыг четпестерни ам черле чайладыр херек.

Хөй-ниити-политиктиг болгаш ажыл-агыйжы амыдыралга коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер, коммунистиг тургузуушкуннуң практиктиг сорулгаларын, ажыл-агый, культура хөгжүлдезиниң планнарын күүседир, социалистиг чарышты баштаар болгаш организастаар, агитацияга болгаш пропаганда ажылын чорудар, совет кижилерни кижизидер, оларга сагыш човангыр болур, шүүгүмчүлелди болгаш бот-шүүгүмчүлелди калбартыр, четпестерни чогуур үезинде чайладыр талазыбиле үениң чаа негелдерели-биле ажылдаарын бистиң партиявыс бодунуң бүгү-ле эге организацияларындан негеп турар. Парторганизациялар боттарының харыылап турар участоктарында ажылдың байдалы дээш бүрүн харыысалгалыг.

Хоорком болгаш райком бүрүзү бодунуң удуртулгазында партия эге организацияларының ажылы бедик деңнелге турзун дээш доктаамал сагыш салыр, кайдала парторганизация кошкак ажылдал, четпестерни болгаш частырыгларны болдура бээр болдур, ону чогуур үезинде эдип-чазап алыр, оон ажылынга практиктиг дузаны көргүзер ужурлуг.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң Великобританияга баарының дугайында

Англи чазактың аалчызы болуп Великобританияга келзин деп ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинни Великобританияның Премьер-Министри Г. Вильсон чалаанын мооң мурнунда-ла дыңнаткан болгай. Ол чалалга өөрүп четтиришкин-биле хүлээп алдынган турган.

А. Н. Косыгин Великобританияга 1967 чылдың февраль 6-да албанның ачы-чоруун кылып барган турарының дугайында амгы үеде дугуржуушкун чедип алдынган.

Венага байырлыг уткуушкун

ВЕНА. (СЭТА). Австри Республиканың Федералдыг Президентизи Франц Ионастың чалаанын ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный күрүненiң ачы-чоруун кылып, Венада чеде берген.

Н. В. Подгорныйны ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Н. А. Тихонов, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, даштыкы садыг министриниң бирги оралакчызы М. Р. Кузьмин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даштыкы чурттар-биле культурлуг харылзаалар талазы-биле Комитединиң Даргазы С. К. Романовский болгаш албанның өске-даа кижилери үдеп чоруур.

Швехат аэродромга хүндүлүг совет аалчыны Австри Республиканың Федералдыг Президентизи Ф. Ионас, Федералдыг Канцлер Иозеф Клаус баштадыр федералдыг чазактың кежигүннери, австри министерстволарның болгаш улуг албан черлериниң харыысалгалыг ажылдакчылары, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Австрияда алчыни Б. Ф. Подцероб олар уткаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйның аддары дээш Нацияларның салюдун кылып, Совет Эвилелиниң болгаш Австри Республиканың күрүне гимнилерин күүсеткен.

Уткуушкунуң байырлалдыг ёзулалы доозулган соонда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, Австри Республиканың Федералдыг Президентизи Ф. Ионас оларны үдээн кижилер-биле кады автомашиналарга олурупкаш, Венага чоруп турарының үезинде Н. В. Подгорныйның турар чери кылдыр тускайлаан «Империал» дээр аалчылар бажыңынче чорупкан.

Австри найысылалдың күдүмчуларынга турган чурттакчылар Н. В. Подгорныйны чылыы-биле уткаан.

СОВЕТ-АВСТРИ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ВЕНА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйның баштааны совет төлээлериниң болгаш Федералдыг Канцлер И. Клаустуң баштааны Австри Федералдыг чазактың кежигүннериниң аразынга ноябрь он беште Венага чугаалажыышкынар болган.

Найыралчы байдалга эрткен чугаалажыышкынарның үезинде Совет Эвилелиниң болгаш Австрияның аразынга кады ажылдажылганы улам ыңай калбартырының айтырыгларының талазы-биле, а ол ышкаш найыкайызының сонуургал турары делегей байдалының чамдык айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарны солушкан.

Финляндиянын чазак төлээлери Москвада

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң чалаанын ёзугаар Финлянд Республиканың чазак төлээлери Премьер-Министр Рафаэл Паасио баштадыр албанның аян-чоруун кылып, ноябрь 15-те Москвада келген.

Найыралчы чурттан аалчыларны Ленинград вокзалынга А. Н. Косыгин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары Н. К. Байбаков, В. Н. Новиков, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Палаталарының даргалары болгаш албанның өске-даа кижилерь уткуп алган.

Финляндиянын чазак төлээлериниң келгени-биле холбаштыр вокзалга хүндүлел таңныылыв чыскаагаи болгаш ийи чурттуң күрүне гимнилерин күүсеткен.

* * *

Премьер-Министр Р. Паасио баштадыр Москвада албанның аян-чоруун кылып келген Фин чазак төлээлери ноябрь 15-те Кремльге барып, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинге ужурашкан.

Ак-кара чок, найыралчы байдалга эрткен беседага ийи талаларның сонуургал турары айтырыгларны чугаалашкан.

(СЭТА).

СЭКП ТК-дан, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден

СЭКП Төп Комитединиң кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Николай Григорьевич ИГНАТОВ** аар ажыынының соонда 1966 чылдың ноябрь 14-те 66 харлыында мөчээнин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ханы кажыыдал-биле дыңнадып тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ | **ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ** | **ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ**

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинден

СЭКП ТК-ның кежигүнү, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Николай Григорьевич ИГНАТОВ** аар ажыынының соонда 1966 чылдың ноябрь 14-те мөчээнин РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели ханы кажыыдал-биле дыңнадып тур.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ | **РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ**

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чыылдырар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ДОКТААДЫРЫ БОЛЗА:

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының ийиги сессиязын 1966 чылдың декабрь 15-те Москва хоорайга чыылдырар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы *Н. ПОДГОРНЫЙ.*

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары *М. ГЕОРГАДЗЕ.*

Москва, Кремль.
1966 чылдың ноябрь 14.

Сүт будүрерин күүсеткен

Эрзин районнуң «Чаруң» колхозунуң № 1 сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери кыштаглаашкынга белеткелди чогуур өй-шаанда эки шыырлыг чоруткан, кыштанче көшкеннер.

Ферманың коллективи боттарының күжү-биле 300 тонна сиген белеткээр планын 312 тонна кылдыр күүседип, 3 муң тонна силосту ферманың коданында салгаш. Ам ферманың кыштаңда 65 тонна сигенни сөөртүп чедирген.

Мал чеми белеткээрикге Хөвгежей Даява, Анай Шулуу 10—10 тонна, Кара-Хуна Дамбаа, Күзек Енэак 5—5 тонна сигенни кижи бүрүзү боттарыга белеткээш, фермага дужаап берген. Бода мал бригадири Василий Даландай малга быжыг чем-суурну белеткээрингe идепкейлиг киржип, кыштаглаашкын белеткелин организастыг чоруткан. Бо сүт-бараан фермазы чылда 185 тонна сүт будүрер планын 201 тонна кылдыр күүсеткен.

БЕДИК ШАҢНАЛ

Ол-ла колхозтуң хойжузу Даваа Малчынга «Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны» деп ат шынзылгазын тывыскан. Ол бо чылын 100 баш төрүүр хойга онаалтыр 98 хураганны, бир хойдан 2,4 кг дүктү кыргыл алган.

Т. САЛЧАК.

Маадыр пе Моңгуш Сөлильбаа Чөен-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң дуржулгалыг, хоочун хойжузу. Оон боду 15 чыл дургузунда инитиниң малынга ажылдап, совхозтуң мурнакчы ажыл-ишчилериниң бирээзи болу берген. Моңгуш Сөлильбаа бо чылын 100 хойга онаалтыр 98 хураганны камгалап алган болгаш бир хойдан-на 3 килограмм дүктү кыргаан.

— Совет эрге-чагырганың 50 чылынын ою болур — келир чылын моон-даа артык чедиишкиннерлиг болур дээш, улам кызымак ажылдаар мен — деп, ол чугаалаар. Идепкейлиг хойжуунуң, маадыр пенiң чуруун парлап турарывыс бо.

К. ЭКЕР-ООЛДУҢ фотозу.

Николай Григорьевич ИГНАТОВ

Партияның болгаш күрүшениң көскү ажылдакчызы, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Николай Григорьевич ИГНАТОВ аар аараанының соонда 1966 чылдың ноябрь 14-те 66 харлыында мөзээн.

Николай Григорьевич Игнатов 1901 чылда Волгоград областың Нехаевск районунуң Тишанск станциязынга ажылчын өг-бүледен төрүттүнген. Ол бодунуң күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын 13 харлыында-ла бызаңчылап эгелээн. 1917 чылда Кызыл гвардияга эки-тура-биле кирген. Хамааты дайынныг үезинде Бирги Аът-тыг шеригниң дайынчызы турган, оон соонда Ортаа Азияга басмачыларга удур демиселге киришкен, оон соонда 1932 чылга чедир Бүгү-эвилелдиң онза комиссиязының — ОГПУ-нуң органнарынга ажылдап турган. 1924 чылда Н. Г. Игнатов Коммунистиг партияның кежигүнүнге кирген. ВКП(б) ТК-ның чанында марксизм-ленинизмниң курстарын 1934 чылда доосканының соонда Ленинградта «Гознак» дээр фабрикага парторгтап ажылдап барган. Н. Г. Игнатов үр үде партияга харыысалгалыг ажылга турган. Партияның Күйбышев, Орел, Воронеж, Горький обкомнарының, Краснодар крайкомунуң бирги секретары, партияның Ленинград обкомунуң ийиги секретары болгаш СЭКП-ниң Ленинград хооркомунуң бирги секретары турган. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде Н. Г. Игнатов Орел областа партизан шимчээшкинин удуртуруп иденкейлиг киришкен. 1952 болгаш 1957 чылдарда Н. Г. Игнатов СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидатка, Президиумунуң кежигүнүнге, СЭКП ТК-ның секретарынга соңгуттурган. 1960 чылда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызынга соңгуттурган болгаш оон-биле чергелештир белеткелдериниң Күрүне комитедин баштай берген.

1962 чылда Н. Г. Игнатов РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга соңгуттурган. Ол албан-дужаалга турганда, Н. Г. Игнатов ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң ажыл-чорудулгазын сайыргайжыдарынга хөй күжүн берип, ажылчы чоннарның негелде-хереглелдеринге хүн-бүрү кичээнгейлиг болгаш эвилең, дыңнангыр чоруун көргүзүп келген.

Партияның XIX, XX, XXII болгаш XXIII съездилеринден ол СЭКП ТК-ның кежигүнүнге соңгуттурган. 1956—57 болгаш 1962—66 чылдарда СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң кежигүнү турган. Н. Г. Игнатов ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга, а ол ышкаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгуттуруп келген.

Совет күрүшениң мурнунга ачы-хавыяалары дээш Н. Г. Игнатов Ленинниң үш ордени-биле, Ада-чурт дайынының I чергези, Күш-ажылчы Кызыл Тук орденнер-биле болгаш медальдар-биле шаңнаттырган.

Партияның ону чорудуп турганы ажылдың бүгү-ле участоктарынга Н. Г. Игнатов идепкейлиг болгаш чүткүлдүг ёзу-биле ажылдап чораан. Бодунуң бүгү-ле мередилдиг амыдырал-чуртталгазын Н. Г. Игнатов Коммунистиг партияга болгаш совет улуска шынчы бараан болурунга берип чораан.

Оон дугайында чырыткылыг тураскаал бистиң чүректеривиске кезээ шагда кадагалаттынып арттар.

Л. И. БРЕЖНЕВ, Г. И. ВОРОНОВ, А. П. КИРИЛЕНКО, А. Н. КОСЫГИН, К. Т. МАЗУРОВ, А. Я. ПЕЛЬШЕ, Н. В. ПОДГОРНЫЙ, Д. С. ПОЛЯНСКИЙ, М. А. СУСЛОВ, А. Н. ШЕЛЕПИН, П. Е. ШЕЛЕСТ, В. В. ГРИШИН, П. Н. ДЕМИЧЕВ, Д. А. КУНАЕВ, П. М. МАШЕРОВ, В. П. МЖАВАНАДЗЕ, Ш. Р. РАШИДОВ, Д. Ф. УСТИНОВ, В. В. ЩЕРБИЦКИЙ, Ю. В. АНДРОПОВ, И. В. КАПИТОНОВ, Ф. Д. КУЛАКОВ, Б. Н. ПОНОМАРЕВ, Г. Ф. СИЗОВ, И. В. СПИРИДОНОВ, Ю. И. ПАЛЕЦКИС, М. П. ГЕОРГАДЗЕ, Н. Г. ЕГОРЫЧЕВ, В. И. КРЕСТЬЯНИНОВ, К. Г. ПЫСИН, А. М. ШКОЛЬНИКОВ, М. А. ЯСНОВ, С. Д. ОРЛОВ, В. Ф. ПРОМЫСЛОВ.

ЭРТЕМГЕ ҮНДЕЗИЛЕП ОРГАНИЗАСТААР

Ниитилел бүдүрүлгезиниң экономика талазы-биле ажыктыын бедидеринин, оон сан-түнүн болгаш шынарының көргүзүглерин экижидериниң кол дөзү болза күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаары болур. Автотранспорт бистиң республиканың ажыл-агыйының хөгжүлдезинге улуг рольду ойнап турар адыр болганда, автоажыл-агыйларга бо айтырыгның амгы үеде кандыг деннелде тургустуунганын көрээл.

Автоажыл-агыйга күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаары дээрге организастыг, техниктиг болгаш санитар-гигиеналыг янзы-бүрү хемчеглерни каттыштыр алгаш, оларны эң таарымчалыы-биле боттандырары-дыр. Маңаа ажыл шагын, ажылдакчы бүрүзүнүң мергежилин, оон чогаадыкчы аргаларын ажыктыг кылдыр ажыглаарын, хол-биле кылыр аар ажылдарны болгаш ажылчынга хоралыг байдалды чайладырындан хамааржыр. Моон-биле чергелештир автоажыл-агыйларга күш-ажылды эртем ёзузу-биле организастаары амгы үеде чоруттунуп турар экономиктиг чаартылганың негелделеринге дүгжүр ужурлуг.

Автоажыл-агыйга күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының соруглагалары болза: эртем болгаш техниканың чаа чедишкиннерин барымдаалап, мурнакчы дуржулганы нептередип турган автотранспорт продукциязының единицазынга онаалтыр чарыгдалдарны эвээжедири; ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары (ажылдап турар кижиниң организминге хоралыг үүлдерни чайладыры чижектиг); автоажыл-агыйның ажылдакчызы бүрүзүнүң чогаадыкчы аргаларын сайзырадырын хандырар, күш-ажылдың янзы-бүрү хевирлерин ажыглаары; ажылдың үре-түнелин экижидер дээш бүдүрүлгениң хөрээн коммунистиг ёзу-биле көөрүн чедип алыры, ажыл-ишке шылгараан кижилерге моральдыг, материалдыг деткиишкинни көргүзери дээн чижектиг үүлдер болур.

Бо бүгү айтырыгларны сайгарарын оралдаашпайн, чүгле чамдык кол соруглаларга доктаайын. Ол айтырыглар бистиң автоажыл-агыйларывыска шиитпирлеттинип болуру билдингир.

Амгы үеде чолаачыларның болгаш септекчилерниң ажылын организастаанында алзан четпестер бар. Чолаачыларга хамаарыштыр күш-ажылдың бүдүрүкчулуунге салдарлыг чүүдү — автомобильдиң ажыглалын көрээли. Маңаа ажыл шагын ажыглап турарын алыылы. Чамдык кижилер, чолаачының шагы нормалаттынмаан, ынчангаш ийи-бир шак чидирерин шоолуг эвес чүүл кылдыр санаар болгай. Мону буруу шавар херек. Чүге дээрге орукче озалдавайн үнгеш, чедер черинге ёйшаанда келгеш, чолаачы кижи дыштанып, дараазындагы рейске эки белеткенип алыр аргалыг болур.

А бистиң автоажыл-агыйларывыста байдал ындыг эвес. Бергедээшкинner автомашинаның гаражтан үнеринин мурнундан-на эгелээр. Чүге дээрге автомобильдерниң хөй кезии гаражта эвес, а даштын, ажык дээр адаанда турар. Соок үеде оны эргизеринге хөй шак негеттинер. Чолаачылар изиг суг алыр дээш, ээлчээн маңап, кочал тудуп алган тургулаарын бо-ла көрүп болур.

Техниктиг көрүлдени болгаш септелгени багай чорутканы, ээ ылаңгыя машинаның клапаны, чырык бээр системазы, аккумуляторну багай септеттингенде шимчедикчиниң ажылдаары бакырааар. Оон ында автомобильдерниң турум турар черлери чок болуп турарын айтырыл. Рейстен келген чолаачы душкан черге-ле машиназын доктаадып каар. Диспетчер албанынга херек апарганда, хөй үе-шак чарыгдап, херек машинаны дилеп, бүгү шөлдү кезий маңаарын база бо-ла эскерип болур. А рейсче үнер мурнунда чолаачы орук дептержигежин ап, онаалгабиле таныжар. Аңаа база-ла хөй уе чарыгдаттынар.

Мындыг янзылыг халас уе эртириишкиннери, оон чылдагаанары күш-ажылды организастаарынче кичээнгей салып турган болза, ажыл-агыйга турбайн барып болур үүлдер-дир. А бо айтырыгларны чөптүү-биле шиитпирлээри берге эвес. Чижээ, орук дептерин эзлчеглер аразында баш удур бижип каар, автомашиналарның кывар-чаар материалдарын база баш удур белеткеп алыр, рейс төнүп, машинаны гаражка тургузарда, оон техниктиг байдалын ыяк хынап, шенээри дээн чергелиг айтырыглар чүгле организастыг ажылдан хамааржыр.

Автоажыл-агыйларның көргүзүүнге машиналарның чүүк чүдүреринге болгаш дүжүреринге хөй артык уе үндүрүп турары салдарлыг. Маңаа автомобильдерни каяа, кандыг черге тургузуп алыры, чүүктү механизмнер-биле көдүртүрү улуг рольдуг болур. Ынчаарга чүүктерни таарыштыр аңгылап-аайлап алыры, чүүктүң хереглекчилерин баш удур тодарадып алыры, автомашиналарны чүүк чүдүрер, дүжүрер, объектилерге ээ таарымчалыг тургузары база чугула.

Күш-ажылды таарыштыр организастаары ажыл-хереткн хүн бүрү болгаш экономика талазы-биле планнаарындан аңгыда ажылчынарның ажылдаар, дыштанып үелерин таарыштыр тургузарындан хамааржыр. Оон башка бистиң республиканың автоажыл-агыйларында автомашиналарның рейсче үнери, оларның техниктиг көрүлдезинин, капитал септелгезинин графиктери чолаачыларның ээлчеглиг шөлээзининг графиги-биле дүүшпейн турар. Чижек-биле кылган санаашкын ёзугаарга алырга, республикада бүгү автомашиналарның барык чартыы хүн бүрү ажыл чок турар. А оларның он хире хуузу чолаачы чогундан аңаа турар. Бо дээрге ажыл-агыйларның удуртукчулары, профэвилелдер организациялары шөлээлээр улустуң графигин таарыштыр тургуспайн, ону херекке албайн турарының хереченин-дир.

Азы септекчилерниң ажылын анализтээр болза, олар боттарының ажыядан болур аргазының чүгле 60 хуузун ажыглап турар. Материалдар, артык кезектер, ажылдаар хереклелдер чедишпезинден хөй-хөй септекчилер аңаа олургулаар. А ажыл-агыйның удуртукчулары хамык ужур септекчилерге ажыл төлевирин үешак барымдаалап төлеп турарын да дигилээр. Херек кырында ажыл төлевириниң мындыг хевиринче кол бүрүүну чүүй кагбайн, удуртукчулар, инженер-техниктиг кадрлар септекчилерниң ажылын контролдап, оларның ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирер болза, түңнел эки болуру магат чок.

Тускай шинчилелдерге үндезилээш, бүдүрүлгеде ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарның нормазы доктаттынган болгай. Бижиниң орта таптыг ажылдаарынга арыг агаар, өй-тап температура, даап-шимээн чок чер, дериг-херекселдерниң өңү, ажылдаар черни эңмелеп, арыг тургузары дээн чижектиг үүлдер салдар чедирер дээрзи билдингир. Бо бүгүнү бүдүрүлгениң культуразы дээр.

Транспортчуларның күш-ажылын эртемге үндезилеп, организастаары моон-даа өске үүлдерден тургустунар. Бо бүгүнү таарыштыр, ниитиге ажыктыг кылдыр шиитпирлээринге бүгү ажылчынарны идепкейлиг, тывынгыр киржиринче хаара тудар херек.

Г. НИКОЛАЕВ,
инженер.

Беш чылдың кижилери

ХОЙЖУЛАРДА

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Хайыракан салбырының сүт-бараан фермазының коллективи он айларның дургузунда сүт саалдазының талазы-биле эки түңнелди чедип алган. Ферма ниитизи-биле 188,2 тонна сүт сагган.

Ферманың мурнакчы саанчылары Биче-оол Маңма саап турар бөлүк инээнден он ай иштинде 23,6, Серээ Сенчитпаа—20,6, Мария Уйнукай—19,3, Баазаң Ойдупаа —18,2 тонна сүт сагганнар. Сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле кадарчы Василий Самбыла улуг рольдуг болган. Ол он сес чыл кадарчылап келген, одар-белчиирни эки билир, малды одарладып, суггарарынга дуржулгалыг.

Т. ЕНДАН.

Шагаан-Арыг автоажыл-агыйының дээрге чолаачыларының бирээзи Илья Поликарпович Молодых ында ам он чыл ажылдап турар, ажыл планын ай санында ажыр күүседир, кывар-чаар чүүлдүң камналгазын кезээде чедип ап турар. Тывааның оруктарынга машиназы-биле миллион ажыг километр черни ол эрткен, ол ышкаш оон сөөртken чүгү база аңаа дүгжүп турар.

Орукче чоруурда, автомобилин ол кичээнгейлиг хынап алыр, эдер чүвелер бар болза дораан кылыр, орукка озал-ондак кылып көрбээн. Оон адын ажыл-агыйның Хүндүлел самбыразында киирген.

ЧУРУКТА: И. П. Молодых.

И. ЦЕЛИЩЕВТИН фотозу.

Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң төп сүт-бараан фермазының саанчызы Клавдия Яндараа чаңгыс фермада ажылдап турар эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган.

К. Яндараа ферманың саанчыларының оргузунда калбараан социалистиг чарыштың мурнакчыларының бирээзи болуп турар. Оон мурнакчы күш-ажылын үнелээш, чазактың «Хүндүлелдиң демдээ» ордени-биле шаңнаан.

ЧУРУКТА: саанчы Клавдия Яндараа.

И. ЦЕЛИЩЕВТИН фотозу.

Чооду Бүлчүнович Үшаа 1930 чылда Тес-Хем районнуң хереглекчилер ниитилелинге ажылдап кирген. Оон бээр ам 36 чыл иштинде

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы“ медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

(Эгези № 267, 268, 269 «Шын» солунналарда).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң омуппээнинден шаңнаары болза:

БИИ-ХЕМ РАЙОН

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Анчинма Балбыровна **Маады** — «Тиилелге» колхозтуң колхозчузу.

Маады Ензаковна **Опежик** — «Хадың» колхозтуң колхозчузу.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Кара-кыс Тас-ооловна **Маады** — «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.

Чудурук Хертековна **Чамдан** — «Тиилелге» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Зинаида Васильевна **Анчитаева** — Өөк суурда ажаалга кассазының ажылдакчызы.

Пичижик Сумбуевна **Бай-Кара** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Евдокия Степановна **Горинова** — Өөк суурда өг-бүле ээзи.

Куңду Мартан-ооловна **Донгак** — Өөк суурда өг-бүле ээзи.

Александра Алексеевна **Ильенко** — Могай суурда эге школаның техниктиг ажылчыны.

Вера Поднамовна **Кыргыс** — «Кызыл тараачын» колхозта уруглар яслизиниң техниктиг ажылчыны.

Чолдак Оюновна **Иасак-Доржу** — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

Александра Маадыевна **Самбу** — Сесерлиг суурда өг-бүле ээзи.

Елизавета Тихововна **Сердюк** — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Андреевна **Хайтан-оол** — «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.

Настай Маадыевна **Ховенмей** — Өөк суурда өг-бүле ээзи.

Санзынмаа Чончуновна **Чыргал** — «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.

Дина Маадыевна **Ширап** — Хадын суурда өг-бүле ээзи.

ТАҢДЫ РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Серен Донгураковна **Түлүш** — Кур чер суурунда өг-бүле ээзи.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Вера Петровна **Артемьева** — Хөву-Аксы суурда өг-бүле ээзи.

Зоя Сангоровна **Шавы** — Балгазын суурда өг-бүле ээзи.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Чыртак-кыс Ензаковна **Лапчаа** — Кочетово суурда өг-бүле ээзи.

Александра Чаловна **Оюн** — «Коммунизмниң херели» колхозтуң колхозчузу.

Сенденмаа Семеновна **Оюн** — Кочетово суурда өг-бүле ээзи.

Зинаида Ивановна **Терентьева** — Владимировка суурда өг-бүле ээзи.

Даржа Чадамбаевна **Түлүш** — Кур чер суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Галина Владимировна **Бочкарева** — Владимировка суурда өг-бүле ээзи.

Нинила Анисимовна **Кузнецова** — Владимировка суурда өг-бүле ээзи.

Валентина Шакировна **Монгуш** — Элегес суурда өг-бүле ээзи.

Каранмай Коо **Оюн** — Элегес суурда өг-бүле ээзи.

Чиндак-кыс Маадыр-ооловна **Оюн** — Кочетово суурда өг-бүле ээзи.

Билзетмаа Максимовна **Сартыл** — Владимировка суурда өг-бүле ээзи.

Любовь Осиповна **Соколова** — санаторияда кадыкшылга школазының техниктиг ажылдакчызы.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Валентина Федоровна **Воронкова** — Балгазын суурда өг-бүле ээзи.

Мария Филипповна **Дардаш** — Межегейниң эге школазында башкы.

Кара-кыс Холажыковна **Күжүгет** — Кур чер суурда өг-бүле ээзи.

Байлаң Намчиловна **Намчыл** — «Совет Россия» колхозтуң колхозчузу.

Елизавета Ивановна **Шагирова** — Кочетово суурда өг-бүле ээзи.

ТЕС-ХЕМ РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Шомбуу Максыровна **Агбан** — О-Шынаа суурда өг-бүле ээзи.

Соян Сояновна **Кок** — «Чөдураа» колхозтуң колхозчузу.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары (Уланчылыг). **К. ДИИГА.**

СОВЕТ КӨДЭЭНИҢ КИЖИЛЕРИ

Ундаравас кыс

Оңу-даа, эш-өөрүнүң-даа чагыгларын Сереңмаа хандыр бодап, улам-на өөрүп, сорук кирип, келир чылын моон эки түңнелди чедип алырын шиитпирлеп алган.

Сереңмаа эштериниң-даа, колхоз баштаар черинің-даа идегелин шынзыдып шыдаан-даа. Ам ол мурнакчы, ажылга шыңгыы негелделиг саанчы. Ол бо чылдың чазынында колхоз баштаар черинге бодунуң фермазының мурнундан айтырыг тургузуп турда, ону ажылы дээш шиитпирлиг кижи-дир деп билген мен. Чаш бызааларга ижиртириңге херек кылымал сүттү кылып аарда чарбаны, тырткан сүттү өй-шаанда фермага чедирбес болза хоржок болуп турарын көрүп турган. Ынчаарда ол эштерин баштап алгаш, чаш бызааларны хүн чурумун ёзугаар кылымал сүт-биле тоттур чемгербишаан, инектерге база чагыштырып эмзирип турган. Чаш бызааларны бичезинден семиртип доруктурарга, олар өзүп келгеш, бедик продуктулуг малдар болурун өөрүңге ол тайылбырлап чугаалап турган. Сереңмаанының фермазының өстүрген бызааларының часкы ажаалдазы, чайгы одарладылгазы эки болгашындан бызаа бүрүзүнүң дензизи күзүн 200 кг ажып турар болган.

Чамдык ажыл-агый удуртукчулары күскү бүрү хатка тогаап, соок салгын-сырын кулактарын соолаңнады бээрге, ам кыпты сактып келир. А Сереңмаа Монтурда, колхозтуң партком секретары келгеш, оон ажылга кызымаан демдеглеп, мынча деп чагаан:

— Сереңмаа, сенде саанчы болур улуг күзел бар-дыр. Ону чедип алырда, ундаравайн, ам-даа кызып ажылдаар, дүңмам.

Ону-даа, эш-өөрүнүң-даа чагыгларын Сереңмаа хандыр бодап, улам-на өөрүп, сорук кирип, келир чылын моон эки түңнелди чедип алырын шиитпирлеп алган.

Сереңмаа эштериниң-даа, колхоз баштаар черинің-даа идегелин шынзыдып шыдаан-даа. Ам ол мурнакчы, ажылга шыңгыы негелделиг саанчы. Ол бо чылдың чазынында колхоз баштаар черинге бодунуң фермазының мурнундан айтырыг тургузуп турда, ону ажылы дээш шиитпирлиг кижи-дир деп билген мен. Чаш бызааларга ижиртириңге херек кылымал сүттү кылып

Сереңмаа бичии тургаш-ла ажылга тудунгур, шалыкшын уруг турган. Авазы аңаа чоргаарланыр, а Сереңмааның кады ажылдап турганы колхозчулар оңу мактаар.

Сес чыл школазын доосканының чайынында Сереңмаа сиген кезер бригадага ажылдап турда, колхоз баштаар чери оңу кел дээн. Доспес-орлан чаңы-биле колхозунуң конторазынга хап келген. Колхоз даргазы оон ажылгырын мактап чугаалап ора:

— Фермага саанчылап ажылдазыңа кандыгыл, Сереңмаа?—деп айтырган, уламчылаан.—Колхоз баштаар чери сени ол ажылга ажылдап шыдаар деп идеген турар-дыр.

— Кайы фермага?—деп, Сереңмаа кайган айтырган. Саанчы болур деп бодаал оон дүжүнге-даа кирбейн чораан, а богүнден эгелеп саанчы болу бээрин бодаарга, аңаа элдептин кончуг-даа ышкаш сагындырган.—№ 1 сүт-бараан фермазынга. Баштайгы үеде бергедээшкиннер турбайн аап, ынчалза-даа мал ажылының мурнакчы дуржулгазын өөрүнүп бөлүм фермада ажылдап турар, оон ашгыда, бо ажылга эргежок чугула арга-мергежилдерни холбиле тудуп, карак-биле көрүп ажылдап тургаш, ферманың дуржулгалыг саанчыларындан өөренип алыр сеп — деп, колхоз даргазы чагып чугаалаан.

Сереңмаа чөпшээрешкен. Чонумнуң мурнунга канчаар-ла ажылдазымза эки ирги деп бодал Сереңмаа каяа-даа чорда, оон бажынга бо-ла кирип келир апарган. Ол 1963 чыл турган. Ол инекти хүлээп алган турда, соок кыш дүжүп, белеткелиң кайы хирел дээнзиг өй-ойлеп чыккыладыр үрүп келир апарган. Чайлаглардан одек соөртүр ырак оруккада, инектер адаа аштаар, сиген, силос белеткээр ажылдаргадаа саанчы эштери-биле найырадыр, демниг ажылдап эгелээн. Фермага ажыл шыланчыг-даа, харысалгалыг-даа турган, ынчалза-даа Сереңмаа эштеривден чыдып калбаан.

Фермага оон баштайгы чылында чамдык инектер кызыраандаа, а элээн каш бызаалар янзыбүрү сырыгыларга таварышкан өлүглээн-даа турган. Сереңмааның ол чылын бир инекке онаалтыр саап алган сүдү 800 килограммдан аштаан. Инек бүрүзүнден саап алыр дээн планы ыракта күүсеттинмээнин сактып келгеш, саанчы болуп шыдавае кижи эвес мен бе деп муңгарап турда, колхозтуң партком секретары келгеш, оон ажылга кызымаан демдеглеп, мынча деп чагаан:

— Сереңмаа, сенде саанчы болур улуг күзел бар-дыр. Ону чедип алырда, ундаравайн, ам-даа кызып ажылдаар, дүңмам.

Сереңмаа чөпшээрешкен. Чонумнуң мурнунга канчаар-ла ажылдазымза эки ирги деп бодал Сереңмаа каяа-даа чорда, оон бажынга бо-ла кирип келир апарган. Ол 1963 чыл турган. Ол инекти хүлээп алган турда, соок кыш дүжүп, белеткелиң кайы хирел дээнзиг өй-ойлеп чыккыладыр үрүп келир апарган. Чайлаглардан одек соөртүр ырак оруккада, инектер адаа аштаар, сиген, силос белеткээр ажылдаргадаа саанчы эштери-биле найырадыр, демниг ажылдап эгелээн. Фермага ажыл шыланчыг-даа, харысалгалыг-даа турган, ынчалза-даа Сереңмаа эштеривден чыдып калбаан.

Фермага оон баштайгы чылында чамдык инектер кызыраандаа, а элээн каш бызаалар янзыбүрү сырыгыларга таварышкан өлүглээн-даа турган. Сереңмааның ол чылын бир инекке онаалтыр саап алган сүдү 800 килограммдан аштаан. Инек бүрүзүнден саап алыр дээн планы ыракта күүсеттинмээнин сактып келгеш, саанчы болуп шыдавае кижи эвес мен бе деп муңгарап

Ооң-даа, эш-өөрүнүң-даа чагыгларын Сереңмаа хандыр бодап, улам-на өөрүп, сорук кирип, келир чылын моон эки түңнелди чедип алырын шиитпирлеп алган.

Сереңмаа эштериниң-даа, колхоз баштаар черинің-даа идегелин шынзыдып шыдаан-даа. Ам ол мурнакчы, ажылга шыңгыы негелделиг саанчы. Ол бо чылдың чазынында колхоз баштаар черинге бодунуң фермазының мурнундан айтырыг тургузуп турда, ону ажылы дээш шиитпирлиг кижи-дир деп билген мен. Чаш бызааларга ижиртириңге херек кылымал сүттү кылып

Ооң-даа, эш-өөрүнүң-даа чагыгларын Сереңмаа хандыр бодап, улам-на өөрүп, сорук кирип, келир чылын моон эки түңнелди чедип алырын шиитпирлеп алган.

Сереңмаа эштериниң-даа, колхоз баштаар черинің-даа идегелин шынзыдып шыдаан-даа. Ам ол мурнакчы, ажылга шыңгыы негелделиг саанчы. Ол бо чылдың чазынында колхоз баштаар черинге бодунуң фермазының мурнундан айтырыг тургузуп турда, ону ажылы дээш шиитпирлиг кижи-дир деп билген мен. Чаш бызааларга ижиртириңге херек кылымал сүттү кылып

ЧАГААЛАРДАН ОДУРУГЛАР

Демир аймаан чыып, чиг этке дужаар талазы-биле ажыл-агый бүрүзү чугула кичээнгейни салып турар. Ындыг турбуже Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунда демирдести чыып дужаар ажыл чоруттунмайн келген.

Совхозтуң төвү—Саадак-Терек суурда 100 тонна, төп хову бригадазының турлаа—Ээр-Хаваkта 150 тонна демир аймаа ова алаттына берген чыдар. Ажыглалдан үнген артык кезектерни, үндүр бижиттинген тракторларны, машиналарны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа кожуулда чепсек-хереклерни ова алаай чыып-ла турар. Совхозтуң дирекциязы ону сайгарып, демир-дес аймаан хүлээп ап турар черже чорудар талазы-биле организастыг ажылдар чорутпайн келген.

М. ДЫЛАЙ.

* * *

Өвүр районнуң колхозтарында 65 автомашина, 30 хире трактор, комбайн бар. Мал ажыл-агыйлыг колхозтарга бо техника четчир.

Машина-техниканың эдилели болгаш кадагалалы Өвүр районнуң колхозтарында чогуур негелдезинде тургустунмаан. «Коммунизмче орук» колхозта көдээ ажыл-агыйның машина-техникази кампаниялар доозулган соонда аштап, чугбаан, ол хевээр тургузуп каан. Колхозтуң механиги Б. Чылбак-оол техниканы кадагалаар талазы-биле хемчег албайн турар. Тараа, кукуруза комбайнларын болгаш андазыннарны довурак-доозун дуй алы берген, машина-техника тургузар херимниң иштң үрелген чүүлдер-биле долдунган. Колхозта бензин сөөртүр «ГАЗ-53Ф» маркалыг машина Хандагайтыдан арага садар машина апарган. Оон чолаачызы С. Болгүм-оол үргүлчү эзирик чоруур. чолаачылар ортузунда кижизидилге ажылы чок, кывар, чаар материаллар артыкка чарыгдаттынып турар

«Кызыл тук» болгаш «Торгалыг» колхозтарда байдаг дыка багай. «Торгалыг» колхозтуң инженери О. Дүпчүү септелгеге кирер машина-техниканы мынчага чедир чыып бөлүп албаан, бригадаларның төптеринде турбушаан. Чамдык техниканы тараа, сиген шөлдеринде каапкан. Техниканы каныыг эдилээр, кадагалаар талазы-биле колхозтарның механизаторлары сагыш салбайн турар. Колхозтарның баштаар черлери механизатор кадрлар-биле ажыл чорутпайн турары-биле чолаачыларның, трактористерниң техникага харысалгазы дыка куду.

Районнуң колхозтары 1967 чылдың часкы хову ажылына кирер көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезинче мынчага чедир кирбээн. Машина-техниканы бөлүп, оларның септелгезин чорудар талазы-биле колхозтарның баштаар черлери, оларның инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш механизаторлары чогуур хемчеглерни алыр ёй келген.

Т. МОНГУШ.

* * *

Чөөн-Хемчик районнуң Чыргакы көдээ Советиниң девискээри — Элдиг-Хемде кадыкшыдылга школазында республиканың барыын районнарындан уруглар кээп өөренип, эмведип, дыштанып турарлар. Ук школа «Чыраа-Бажы» совхозтан 60 ажыг километр черде, харылзаа талазы-биле четпестер бар.

Доктаамал аргыжылга чогу-биле школага баар почта Арыг-Бажының почта салбырынга чыгдыва бээр. ийи-үш неделяда чедиртинмейн баргылаар. Ол ышкаш ырак-уязактан келген ада-иелер школаның машиназы келиринден манап, Арыг-Бажы суурга каш хонар таварылгалар кайы хөй. Арыг-Бажы суур-биле школа аразынга почта чедирилгезин экижидер талазы-биле районнуң харылзаа конторазы Арыг-Бажының харылзаа салбырынга тускай почтачы тургузарын өөренип көөрү чугула апарган. Чүгле почта харылзаазы эвес, аргыжылга талазы-биле айтырыгны Чыргакы көдээ Совет моон сонгаар шиитпирлеп көрзе чогуур.

С. МОНГУШ.

36 ЧЫЛ

садыглап, ажылчы чоннарны аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарыбыле хандырып келген. Үшааның баштайгы ажылдап турган чылдарында, аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарының тускай магазиннери чок, холушкак магазиннер бар турган. Ажылга кызымак садыгжы ындыг 5айдалга торулбайн, чонну хандырып келген.

Садыг талазы-биле өөредилгези чок-даа болза, практика-биле улуг дуржулганы ол чедип алган. Садып алыкчыларга эвээлең, олардың сөс-домаан өөаарымчалыг дыңнап, чагыгларын күүседип келген. Чок оңу хүндүлээр, кым-даа Үшаа дивес, Чооду Бүлчүнович дижирлер. Ам Самагалдай суурда өртээн чигетken барааннар магазининде ажылдап турар. Беш чылдың бирги чылының эгезинден бээр бараан саарылгазының планын ай, квартал санында үргүлчү ажыр күүседип келген. Бо чылдың тос айларының планын 130 хуу күүсеткен.

Садыгжының өг-бүлези хөй, чеди уруглуг. Уругларның кижизидилгези болгаш өөредилгези дээш кичээнгейни салып келгенин демдеглээри чугула. Оон хеймер уруу Самагалдайның ортумак школазының 7-ги клазында, оон улуу Иркутскиниң садыг техникумунда өөренип турарлар. Улуг оолдары болгаш уругларының партия, совет ажылында ажылдап турарлар.

Чооду Үшааның күш-ажылын райпо болгаш респотребсоюзтуң баштаар черлери каш удаа демдеглеп, шаңнал-мактолды тыпсып келген «Россияның хереглекчилер кооперациязының тергиини» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан.

М. КАЛЧАННЫҢ сөзү болгаш фотозу.

МӨҢГҮН-ТАЙГА БААРЫНДА МӨГЕН-БҮРЕН, КАРГЫ ХЕМНЕРДЕ

Коммунистер мурнуку одуругда

Коммунистерниң хуу харыысалгазын бедидер, колхоз бүдүрулгезинге оларның мурнакчы ролюн чедип алыр, ылаңгыя аныяк коммунистербиле ажылды экижидер сорулга-биле бистиң партком сөөлгү үеде элээн ажылдарны чоруткан. Ол дээрге партияның организэс-массалыг болгаш кижизидилге ажылының талазы-биле ап чорутканывыс хемчеглеривис-тир. Оон-биле кады, партияның иштики амыдыралының айтырыгларынче партком кошкак кичээнгей салып турары дээш, парткомнуң чоокта чаа болуп эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралынга болган шүгүмчүлелдерни хүлээп алган бис.

Бистиң коммунистеривистиң хөй нуруузу-идепкейлиг хөй-ниитичилер болгаш мурнакчы ажыл-ишчилер. Тыва АССР-ниң алдарлыг хойжузу Биче-оол Дыртынаны ап көрээл. Эрткен кыш Мөңгүн-Тайгага элээн бергелерни таварыштыган-даа болза, төрүүр үүс хойга онаалтыр 93 хураганны ол камгалап алган. Шагүениң кандыг-даа бергелери турза, малын менди чыл ажырып, өске малчыннарга үлегерин көргүзүп турар. Эш Дыртынага партийжи даалгаларны каш удаа берип келген бис. Ону ол үргүлчү-ле эки күүседип келген. Чижээ, оон кожазында турар малчын коммунистерниң кыштаглаашкынга белеткелин хынаар дугайында берген даалганы ол өй-шаанда күүседеткеш, түңнелин парткомга дыңнаткан.

Ол ышкаш, эш Дыртына хөй ажылынга эки мергежээн болгаш, малдың чамдык бөдүүн аарыгларын удур эмнеп билир кылдыр өөренип алган. Өске малчыннарның малын база барып көрүп, аарыгларга удур кандыг хемчег алырының дугайында арга-сүмезин оларга берип турар.

СЭКП кежигүнүнге элээн каш чылдар мурнунда кирген коммунистер Өскен Очур, Салчак Кара-оол, Салчак Айыыш, Иргит Улуг-Карак, Салчак Одай-оол, Кара-Сал Чамырык, Салчак Чадамба, Саяа Довукай үргүлчү-ле малга ажылдап, аңаа улуг арга-дуржулганы мөөнүнеп алганнар. Олар партия организациязының ажыл-херээнге идепкейлиг киржип, даалгаларны өй-шаанда күүседип, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турарлар.

Мал ажылынга аныяк коммунистерни быжыглаарын партком бодунуң мурнунда салдынган эң чугула айтырыгларның бирээзи кылдыр санап турар. Партияның даалга бергеш чорутканы ол эштер боттарының тәлептиг чорууң көргүзүп, ажылынга бедик түңнелди чедип алганнар. Олар бо-дур: Хертек Хунан-Кара, Бегзи Хорбии, Иргит Шиилей, Салчак Чүлдүм болгаш өскелер-даа. Колхозтуң трактористи аныяк коммунист Акшаоол Дыңзыг-ооллуң эки ажылын оон чаңгыс чер чурттуглары база-ла мактап турарлар. Ол ДТ—54 трактороун башкарбышаан, колхозтуң хөй-хөй берге ажылдарын кылган. СЭКП кежигүнүнге кирге-ле бир чыл хире болган эш Дыңзыг-оол партийжи адын ынчаар төлептиг эдилеп турар.

Колхоз бүдүрулгезинге коммунистерниң мурнакчы ролюн чедип алыр дээш бистиң партком моон соңгаардаа чүткүлдүг ажылдаар. Бо ажылда хөй четпестер турганын билир бис, ол талазы-биле бистиң адрезивиске элээн шүгүмчүлел болган, ынчангаш ону чоокку үеде чок болдурарының арга-хемчеглерин алыр ужурлуг бис.

С. ШЫДЫРАА,
«Малчын» колхозтуң партком секретары.

ЧУРУКТА: хойжу И. Лопсан.

Белен мен

Төрээн колхозум «Мөген-Бүренниң» шээр мал ажылында кандыг янзылыг ажылдап, чурттап турарымның дугайын допчулай чугаалаарының мурнунда, мен ышкаш, өскө бүгү колхозчуларны канчаар-даа аажок өөртүп, сорук киирген төөгүлүг болуушкун—мөген-бүренчилерниң тускайлаң чаа колхозунуң организастаттынып тургустунганынга сеткилимниң ханызындан катап-катап өөрүп четтиргенимни демдеглээр ужурлуг мен.

Мөрген угаанныг СЭКП-ниң, Совет күрүнеминиң улуг сагыш-салыышкынының ачы-дузазында Тываның эң ыраи булуңнарының бирээзи — Мөген-Буреннің Кызыл-Хая суурда интернаттыг сес чыл школазы ажыттынган, ында тус-тус эртемнерниң дээди эртемниг башкылары ажылдай берип, база клуб, эмнелге пунктузу, уруглар садыы, коржаа-садыг доктаамал ажылдай берген. Башкылар, эмчилер-биле кады бистиң аравыста көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери база ажылдап, чурттап турарлар. Суурда Ильичиниң сайгылганы шагда-ла чырый берген. А тускайлаң колхоз апарганывыстан бээр ам кашла айлар эрткен. Ындыг-даа болза, мыя аразында сес аал ишти чурттаар ийи улуг бажыңнар ажыглалда киргеи, автомашиналарның даш тудуг гаражы ажыглалда киреринің будүүзүнде. Чап-чаа тургустунган колхозтуң тудуг-сууржулгадан эгелээш, ажыл-амыдыралдың өске-даа адырларында чедир кыдынмайн турар чүүлдер барын колхозчулар билип турар бис.

Харын ындыгның ужурунда ынак колхозумнуң мурнунда хуумда онаглыг ажылым—хойжу хүлээлгемни ак сеткилдиг, чымыштыг күүседир дээш, бүгү-ле арга-дуржулгамны, күш-шыдалымны харам чокка бөрип турар мен. Мал ажылынга багай эвес чедиишкиннерни 1966 чылдың нүүрүнде чедип алдым. Чүл дээрге мээң кадат-харыысалгамда 306 баш чурт иштиниң хөюнуң 100 баш хөй бүрүзүнге онаштыр 98 хураганнарны менди өстүргеш, дөңгел-күжү чаагай, бир кодан хураганны төрээн колхозумга өстүрүп берген мен. А ынчаарга бир баш хойдан-на 1,5 килограмм дүктү ыңгып алдым.

Кыш бистиң чөрге эрте дүжер. Ынчангаш Мөген-Буреннің кашпалының иштинде Шары-Дугайда кыштаамга октябрьның ортанда-ла кээп хонупкан мен. Кыштаглаашкынга белеткел энир чылгызындан канчап-даа тудан чок. 6 тонна эки шынарлыг сиген кестинген. Кажаа-хораа бүрүн септеттинген. Оон кадында чаачал чыл болганы-биле ът-сиген чаагай үнген. Ынчангаш мурнунда чылдарда шөолуг-ла ажыглаттынмайн турган чөрлер ам база чаагай ът-сигенниг болган ужурунда, бо чылын бүгү одар-белчиирлерни шын ажыглаарының хуваалдазын амдыгааштан-на эдө көрө берген мен. Бо бүгүнүң түңнелинде жодан шээр малымны менди кыштагладып, оон чаш төлүн четчеменди доруктуруп алырынга белен мен.

И. ЛОПСАН,
«Мөген-Бүрен» колхозта хойжу.

Мөген-Бүрен

Мөгеннелген бүүрээлерден
Чурттуң ады укталган деп,
Чурагачы айытпаан бол.
Мөген-Бүрен—уткалыг ат.
Бүшкүк, бурун өгбелер дег,
Бүүрээлер, даглар, сыннар
Оранның ол бойдус чаяан
Овурун шын сөглеп турар.
Салчак, иргит, сааялардан
Салгалын ап, өзектелген
Үе-дүптен малчын чон маа
Үрде чурттап келген чер-дир.
Арай шөе домактанып,
Алтай-делег аялгалыг,
Аразында казахтай бээр
Алыс хоочун кырганнар бар.
Ынчангаштың Мөген-
Бүрен—
Бурун шагдан чонум чурту.
Ынакшылым, ырым чүглээн
Буянныг чер, солун оран!

С. МОЛДУРГА.

Онза малым

Колхозумнуң кодан сарлыктарын кадарып малдап кирге-ле, ам дөрт чыл ажып чор мен. Ынчаарга мээң малдап турар малым—онзагай шынарлыг, шынап-ла, онза мал болгай. Чүл дээрге сарлык мал болза, чай, кыш-даа дивейн, үргүлчү-ле тайга-таскыл, хая-даш тевер боор чүве.

Ынчангаш харын оон кадады база онзагай байдалдыг. Бир эвес сарлыктарның дөңгел-күжү хүр-чаагай, шыырак болурун чедип алыр деп бодаар болза бир одардан өске одарже оларны өй-шаанда сайгарары эргежок чугула. Кодан сарлыктарның одар-белчиирин солуп чорудары кышкы үеде ындыг амыр эвес дээрээн чугаалаксаам кээр-дир. Ам артында кыжын сарлыктар бедик-бедик хая-часкамнарның көк сайырам бүүрелчиннерниң мээстеринге одарлап турламчыыр мал.

Сарлык малдың азырал ажаалда-тежээлдеге хөөн-тура чок, шак ындыг онзагай байдалын биче чажымдан-на билип чаңчыга берген ужурумда, кодан сарлыктарымны капшал хая-дагларга хереттирген Мөген-Бүрен хемниң шурап баткан бажында Сарыг-Ой деп дагга кыштагладып турар мен. Эрткен чылын бистиң черге улуг харлыг, медээжок хат-шуурганныг кыш болган ужурунда, мен декабрьның ортандан январьның төнчүзүнге чедир хүпезинненгеш, боттанап, кодан малымны бир одардан өске одарларже сайгарып, бодум бодаарымга, шынап-ла, кызымаккай болган мен.

Үр үениң иштинде чер хонуп, баш саны чүс ажыг кодан сарлыкты менди чаагай кыштагладып алырынга кожамга кыштаглаан эрес-шоваа чылгычылар Иргит Кызылбай, Саяа Дамба олар болгаш төрээн колхозум меңээ үнелеттинмес улуг дузаны чедиргенинге дыка-ла өөрүп чоруур мен. Шынап-ла, аъш-чемни-даа, тыртар таакпыны-даа, номчуур солуунну-даа оларның ачызында өй-шаанда ап турдум. Коллективтиг ажыл-амыдыралдың чылыг холун берге кыштың үезинде база катап бүүрээп көрген мен.

Кодан малымны бо кыжын база хүр кыштагладыр дээш тура-соруктуг ажылдап кирипкен мен. Онаглыг ажылым үре-түңнелдиг болзун дээш бүгү-ле күжүмнү үндүрер мен.

Т. ИРГИТ,
сарлык кадарчызы.
«Мөген-Бүрен» колхоз.

Тоолайлыгның сылдыстары

Тоолайлыг болза, «Малчын» колхозтуң сарлык сүт-бараан фермаларының таарымчалыг турлаг-ораны, элбек одар-белчиир-биле Мөңгүн-Тайгада ат-сураглыг чер.

Мугур-Аксыдан эртенгиниң имир-амыр турда аъттангаш, хүн даг бажынга олурупкавда, Тоолайлыг хемниң иштинде сарлык сүт-бараан фермазынга чеде берген бис. Ол чеде бергеш, ында саанчылар коллективиниң ажыл-ижи-биле таныжып көргеш, эрес-кызымаккай күш-ажылы-биле Тоолайлыгның сылдыстары апарган — мурнакчы саанчыларның чедип алган чедиишкиннеринге кижи чоргаарланмас аргажок.

Мурнакчыларның баштайгы одуруунда сураглыг саанчы Баапай Ойдуповна Хертек санаттырып турар. Ук саанчыда 13 саар сарлыктар быжыглаттынган. Быжыглаттынган инек бүрүзүнден-не саанчы 290—300 литр сүттүг саап ап келген. А саанчылар Кара Пайловна Салчак, Опак Чонданповна Донгак болгаш Үдүк Дутовна Хомушку ай санында бир инектен-не 290—290 литр сүттүг саап ап, база-ла мурнакчылар болу бергеннер.

Могаг чок, шудургу, ак сеткилдиг ажылдап турар мурнакчы саанчыларның күш-ажылының ачызында Тоолайлыгның № 6, 7 сүт-бараан фермаларының коллективтери он айларның түңнелинде чылда күрүнеге саржат садарының чыл планын ам 90 хуу күүседипкеннер.

Тоолайлыгның сылдыстары— мурнакчы саанчылар Б. О. Хертек, К. П. Салчак, О. Ч. Донгак, Ү. Д. Хомушку олар сааддадан хостуг шактарында солуннар, журналдар номчуурунга ынактар. Ынчангаш келир чылдың үлүүнде ол бодүүн колхозчу херээженнер «Шын», «Тываның аныяктары» солушарны, «Крестьянка», «Амгы Моол» журналдарны туе-тузунда күзелдин-биле чагыдып алганнар.

Д. ХОЙЛАК-ООЛ.

Чуруктa: № 6 ферманың саанчызы Баапай Ойдуповна Хертек № 7 ферманың саанчыларынга чаа келген солушну номчуп берип орары.

Авторнуң фотозу.

Кичээнгейни— малчыннарже!

Мөңгүн-Тайганың «Малчын», «Мөген-Бүрен» колхозтарының малчыннары — хойжулары, сарлык кадарчылары, хураган ыдыкчылары, чылгычылары чүт-шуурганга алысканы эрткен кыштың берге дуржулгазынан чогуур түңнелди үндүргеннер. «Чылдың хар чаар эвес. Күзү соок-даа болза, кыжы чылыг-чагай—магалыг чер-ле болгай» дээр шак ындыг таамчыргай хөөннерден чамдык олутпай, салгаа кижилерни, ылаңгыя чамдык «бойдуска, эки чылга» идегээр малчыннарны адырып, оларны кыштаглаашкынга бүгү тала-биле белеткелдиг болдурар дээш колхозтар баштаар чөрлери, ажылчы чоннар депутаттарының көдээ Советиниң күүскому районнуң партия, совет удуртур органнарының практиктиг удуртулгазы-биле чамдык тодаргай ажыл-хемчеглерни бо чылын боттандырган.

«Малчын», «Мөген-Бүрен» колхозтар бо чылын шээр малга 152, сарлыкка болгаш чылгыга 21 кыштагларны малчыннарга өй-шаанда бижыглап онаган. Демдеглезе чогуур бир чугула чүүл болза, малдың бижыг, магадылалдыг чемсуурун тургузарынга тус-тус хойжулар, сарлык кадарчылары идепкейлиг киришкеннер. Ылаңгыя хуузунда ситген-ширбис кезип алыр чугула ажылга үлегер-чижекти «Малчын» колхозтуң хойжузу, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Биче-оол Донгак, ол-ла колхозта хооңун коммунист Салчак Кара-оол, а «Мөген-Бүрен» колхозта коммунист Салымчан Хертек, Бады Хертек болгаш өске-даа хөй-хөй малчыннар көргүскеннер. Мурнакчы малчыннар кыштагларында 8—9 тонна сигенни шагда-ла чедирип алганнар.

Кыштың кандыг янзы болурун тывызыктал орар көөнкер Мөңгүн-Тайганың колхозтарының баштаар чөрлеринде, ылаңгыя сиген-ширбизи элбек районнардан сиген сөөртүр ажылды харыылап турар эштерде бар бооп турарын ыыттавайн барып болбас.

Кыштаглаашкынны чедиишкиниг эрттиреринге малчыннарның алыдырал, аъш-чем база үлетпүр бараннары-биле ой-шаанда хандырары чугула рольдуг турбуже, Мугур-Аксы сельпо (баштаар черниң даргазы эш Бады) ол ажылче барык-ла кичээнгей салбайн турары окта шын эвес. Малчыннарны бараан-сараан-биле хандырар автолавкаларның графиги амдыгаа дээр тургустунмаан. Малчыннарга шынарлыг бараннарны, ылаңгыя костюмнерни, чылыг джемперлерни, херээженнерниң кылыглыг хептерин, школаларның формаларын, чечен чогаалдың чаа номнарын барык-ла сатпайн турарынга чонның негелде-хомудалы улуг. Ол ышкаш малчыннарже агиткультбригадалар барбайн турар.

Ам соруглга чүл дизе, кыштаглаашкында бар четпестерни дарый чайладып, малчыннарның культурлуг болгаш материалдыг негелделерин чогуур деңнел-биле хандырарынче колхоз башлаар чөрлери болгаш көдээ Советтиң күүскому боттуг хемчег алыры неттинип турар.

Д. ТОСТАЙ,
Мугур-Аксы көдээ Советтиң даргазы.

ШУУРГАННЫ ТИИЛЕВИШААН

Аал-оранынга барыксап, ал-боду-биле хөөрежип чугаалажыксаанывыс малчынның кыштаанче «Малчын» колхозтуң хоочун чолаачызы Хертек Самбый-ооллуң автомашиназынга олурупкаш, албан шагы четкелек турда-ла, хапкан бис. Көөрге, чанында дег бол, кыштагга чедир оруктун бергезин кандыг дээрил аан: хой даштар, көдүрер даштар дуй алган, кызаа хемниң уячын өрү чоктап чоруй, кезек-кезек бөш хаяларлыг куу бүүрелчинниң кырындыва билдиртир-билдиртпес орукчугаштап үнүптерге, ындыг оруктарга чоруп өөренмээн кижиге сүртенчигле чорду. А ындыг-даа бол, Мөген-Бүреннің олбо хонаштарының берт оруктарынга автомашиназын чорудуп өөрени берген чолаачының серте чок шырайын көргеш, кижи хөлүнде-ле туттуна бээр.

Барык-ла соястап чораан. Чарыс хемниң арт кырынга үнүп келгенивисте, Чарыс биле Мөген-Бүрен хемнериң белдирлешкенинде Кезек-Даг кыза берген көстүп келди.

— Малчынывыстың аалы чоп көзүлбейн тур, чолаачы?—деп сагыш човап айтырдывыс.

— Ам-даа элек, ынар. Чарысты кешкеш. Кезек-Дагның чиге мурнунда бедик дөң кырынга үне халды бергенивисте, көстүп каар—деп харыылаан, күдер холдары-биле тормозун ыяк тырткаш, даңгараан үүрмек даштарлыг артты куду бадып калды.

Малчының өдээнче машинавыс-биле чүткүдүп үнүп келдивис. Оң талакы улуг ак өгде радиоприёмниктиң антенназын бедик адагашта азып каан турарын баштай көргеш, кижиниң сеткил-сагыжы канчап өөрүвес боор. Москваның, Кызылдың... өткүт үннери ында дыңналып турар ышкажыл!

А ынчаарга Мөген-Бүреннің салгалдыг малчыны, үжен чылдардан бээр партия кежигүнү Хөкпеш Чумбугуевна Иргит-биле, оон оглу, кени—аныяк малчыннар Шой-оол болгаш Чечек Иргиттер-биле хөөрежип, оларның ажыл-үүлези-биле аралажып танышкаш, ол бөдүүн совет кижилерниң эрес-шудургу күш-ажылының дугайын хөйүүн мурнунга, кысказы-биле-даа бол, чугаалаксаазы кээр-дир.

Шой-оол, Чечек олар тускайлаң малчыннар болганындан бээр беш чыл чеде берген. Оларның кайызы-даа чээрби беш четкелек харлыг. Ынчаарга кижиниң күш-ажылчы ат-алдары, кады ажылдап, чурттап турар эш-өөрүнүң мурнунга чаагай арынүүрү ыяавыла хөй-хөй чылдар, үе-шаг эрткени-биле тургустунуп сурагжый бербес-ле болгай.

Мөген-Бүреннің хоочун малчыннарының аныяк салгалының төлээлекчилери—Шой-оол, Чечек чүүнү ужурундан төрээн черинде макталдыг малчыннар апарганнарыл?

Салдынган айтырыга хоочун коммунист Хөкпеш Чумбугуевна кончуг-ла шын харыыны берген деп бодаар бис:

— Малга ёзулуг-ла ынак, малды кыштың чывар-соогунда, чайның изиинде кандыг янзылыг ажаап-тежээринге бичии чонар болганындан бээр беш чыл чеде берген. Оларның кайызы-даа чээрби беш четкелек харлыг. Ынчаарга кижиниң күш-ажылчы ат-алдары, кады ажылдап, чурттап турар эш-өөрүнүң мурнунга чаагай арынүүрү ыяавыла хөй-хөй чылдар, үе-шаг эрткени-биле тургустунуп сурагжый бербес-ле болгай.

Мөген-Бүреннің хоочун малчыннарының аныяк салгалының төлээлекчилери—Шой-оол, Чечек чүүнү ужурундан төрээн черинде макталдыг малчыннар апарганнарыл?

Салдынган айтырыга хоочун коммунист Хөкпеш Чумбугуевна кончуг-ла шын харыыны берген деп бодаар бис:

— Малга ёзулуг-ла ынак, малды кыштың чывар-соогунда, чайның изиинде кандыг янзылыг ажаап-тежээринге бичии чонның өөрүшкү-кежиктерин көрүп келген бо тыва аваның чугаазында бөдүүн ханы угаан, ажыл-амыдыралдың дуржулгазы сиңниккени илдең-дир.

Салгалдыг малчын Хөкпеш Чумбугуевнаның оглу—Иргит Шой-оол биче чораан чылдарындан-на малчын ажыл-ишке сеткил-сагыжындан сундугуп, оон чоорту ук берге ажылдың чажыттарын шингээдип ап келгени-биле улуг хойжу кылдыр өзе бергени ол.

Ниитиниң малын малдап келген чылдарындан 1965 чылдың кыжы. Шой-оол Чурунаевич, Чечек Эрензеновна Иргиттерге черле уттундурбас. Ол кыштың уттундурбас ужуру мындыг: эрткен чылын октябрьның ортанда-ла хой кажлазы көзүлбес — ындыг улуг хар дүшкен. Оон кадында, шуурган-хат артында-ла февраль айда, хой оолдай бергенде, мырынай дендеп туруп берген.

— Ындыг улуг харлыг, ындыг хат-шуурганныг кыжын канчап кодан хоюннарны менди кыш ажырып алганыңарны чугаалап көрүңерем?—деп дилээривиске, Шой-оол Чурунаевич авазынче эргелиг, ханы чоргааралдыг көрүнгеш:

— Маңаа кол-ла чүве—кыштаглаашкынга баш бурунгаар эки белеткел, ылаңгыя кыштагның чоокку одарларын, ыжык черлерниң одарларын элекке чарыгдавааныывыс биске дыка дузалыг болду. Сиген-ширбисти, суладан эгелээш, өске-даа хоолулуг чемнерни шыдаттынар шаа-биле белеткеп алган турган бис —деп, ол харыылады.

Онаашкан ажылынга ээ-харыысалгалыг, эрес-кежээ малчыннар эрткен кыш ол хире бергедаа бол, эки чедиишкиннерни чедип ап шыдааннар. Чыл түңнелинде, олар төрүүр үүс хойдан-на 96 хураганны өстүрүп ап, чурт иштиниң тыва уксаалыг хойларының баш санындан 1,4 килограмм дүктү кыргып алганнар. Бо дээрге биче эвес чедиишкин-дир.

Шой-оол Иргиттиң кыштаа магалыг одар-белчиирлиг. Долгандыр даг-ла, даг. Дөкпек-дөкпек, дөс-дөс кадарындан, агы-каңгызындан бүүрелчин-бүүрелчин дагларның мээстери, часкамнары, деспектери саргарып көстүп чыдар. Суггады дээрге—малдың аксында. Бир талазында доңмас кара-суглуг Чарыс хем, өске талазында—булукталып чыдар Мөген-Бүрен.

Авазының чугаалааны дег, Шой-оол Чурунаевич бо кышка база ыяк белеткенген. Кодан малы-биле Мөген-Бүреннің бажында Ак-Хөл деп чайлагга чайлады ол-бо кажуп тургаш, хой бүрүзүнүң кужун ортумактан өрү кылдыр семиртип алган. Кыштагга хой, хураган кажаалары шынарлыг септеттинген. Өдек четчири-биле белдүнген. А сиген-ширбисти кажангызындан-даа хөйнү белеткээн. Аныяк хойжу бодунуң күселибиле бо чылын чээрби тонна сигенни кыштаның чоогунда ажаап алган.

Мөген-Бүреннің бо аныяк малчыннарының ажыл-үүлезинде демдеглексенсиг база бир чүүл бар. Улуг хойжу Шой-оол Иргит болза, зооветеринарлыг бөдүүн билиглерни шингээдип алырынга аажок сундулуг. Колхозтуң ветфельшери Успун Кара-ооллуң дузазы-биле ук малчын малдың чаш төлүнүн доругуп өзеринге биче эвес дузалыг кылымал сүттү боду кылыштар кылдыр өөренип апкан болгаш шээр малдың бөдүүн аарыгларын эмнеп ядаптарынга өөнүң эзэнбиле кады база мергежий берген.

ЧУРУКТА: СЭКП-ниң Бай-Тайга райкомунуң ажылдакчызы С. Кер-тик-оол биле аныяк хойжу И. Шой-ооллуң чугаалажып турары.
Фотозу А. Бегзиниң.

Иргиттерниң кыштаанда кыштың тыныжы кирип келген: хар чаапкан, сырынныг хат кезек-кезек сыылады сыгырып каап турар. Малчын салгалдыг Шой-оол, Чечек оларга кыштың соогу, берге даржыктары коргунчуг эвес. Малын хүр ажаарынга, оон чаш төлүн менди алырынга олар ханы бүзүреддиглер.

А. БЕГЗИ.
«Мөген-Бүрен» колхоз.

Он-он чылдарга деңнежир беш чыл

Болгарияның Коммунистиг партиязының IX съездизи ноябрь 14-те ажыттынган. Болгар улус чуруттуң амыдыралында чугула болгаш улуг ол болуушкунга телеттиг ужуражын турар. Улетпүр бүдүрүлгелерниң, чаа тудугларның, күш-ажылчы кооперативтер чер ажыл-агыйларының болгаш кураажыл-агыйларның съездиге алдар кылдыр калбарткан социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрүп турар. Хүн бүрүзү чаагай үре-түңнелдерни берип турар. Чаа үлетпүр объектилери болгаш суггарылга системалары ажыглалга удаадараа кирип турар. Бүдүрүлге планнарын хуусаа бетинде күүсеткен дугайын, коммунистиг күш-ажыл дээш массалыг шимчээшкин дугайын, социалистиг көдээ ажыл-агыйда улуг тиилелгелерниң дугайын съездиге рапорттаан.

Бешки беш чыл планының талазы-биле БКП-ниң IX съездизиниң директиваларының төлевилелин калбаа-биле чугаалажып көөрү бүтү чуртка эрткен. Ажылчы чоннарның коллективтери, партия ажылдакчылары, ажыл-агыйжылар болгаш тускай эртемниглер төлевилелге хой үнелиг саналдарны болгаш сүмелерни киирип, социализмни тургузарының доозар үе-чадазының программазын чаңгыс үн-биле үүлдүгүнүп хүлээп ап турар.

Партия съездилериниң үезинде болгар коммунистер болгаш бүтү улус эрткен оруунче хая көрүнмүшаан, үнелеп көрүп, чаа улуг соруглаларны күүседиринге боттарының күштерин мобилизастап турар.

Ийи съездилериниң аразындагы үе онза байлак болгаш үре-түңнелдиг үе болган. Чурт бодунуң түңнелдериниң талазы-биле он-он чылдарга деңнежир дөрткү беш чылды доозкан. Болгарияның индустриалдыг хөгжүлдезиниң оруунга онза улуг базым кылдынган. Беш чылдар иштинде 90 хире чаа улуг үлетпүр бүдүрүлгелерин ажыглалга киирген, оларның элээп кезинде Совет Эвилелиниң дузазы-биле тудкан. Ам чурт бүтү 1939 чылда бүдүргени ышкаш, ол хире санныг үлетпүр продукциязын 17 хонукта бүдүрүп турар апаргаш. Беш чыл иштинде тургустунган энергетиктиг объектилер боттарының күчүзүнүң талазы-биле, дайын мурнудагы Болгарияга турган ындыг хевириниң бүтү объектилериннен он-он катап ажыг турар. Чурт чоннуң кижи санынга онааштыр өңнүг металлдарны бүдүрер талазы-биле делегейде база бирги черни эзээп. Судно тудуушкун үлетпүрү 1944 чылдың мурнунда болгар флоттуң бүтү тоннажыгга деңнежир тоннажтыг судноларны 100 хонукта бүдүрүп үндүрүп турар болган.

Руса хоорайда Г. Ганев аттыг пос-таавы комбинады бүтү буржуазтыг Болгарияңг бүдүрүп үндүрүп тургандыңдан хөй пестерни, аргыг хептерни бүдүрүп турар. Чурттуң химия үлетпүрү чоокта чаа эрткен үеде бар түүлдер-биле канчап-даа деңнешпес. Болгар машина тудуушкунунуң продукциязын делегейниң 60 ажыг чурттарынче чорудуп турар. Болгарни химия, аъш-чем, чиик болгаш даг үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге хереглээр комплексилиг дериглениң 50 ажыг хевирлери-биле делегей рыногун хандырып шыдаар.

Көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинде улуг чедиишкиннер чедип алдынган. Кооператив шелдеринде 65 муң ажыг тракторлар, 12 муң комбайннар болгаш өске-даа машиналар ажылдап турар. Ол техниканың хөйүн ада-чурт заводтарында бүдүрүп турар. Беш чыл иштинде суггаттыг шел 220 муң гектарга көвүдээн болгаш ам бүтү ажылдап кылыр черниң 20 хуузу болуп турар.

Болгар улус чедип алган чедиишкиннериңге чоргаарланыр эргелиг болгаш экономиктиг хөгжүлдеге чаа-чаа чедиишкиннерни партияның удуртулгазы-биле чедип алырынга чигзинмейн турар.

Бешки беш чылдың бирги чылы база эки темп-биле боттанып эгелээн. Үлетпүр бүдүрүлгелер тос айларның программазын 105 хуу күүсеткен болгаш продукциязы бүдүрүп үндүрери эрткен чылдың он үезинде деңнээрге, 13,4 хуу көвүдээн. Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери тараа культураларынга, ногааларның болгаш чимистерниң эдек дүжүдүн ажаап алган. Баштайгы саннедөөлер-биле алырга, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрери база дүжүттүг болган эрткен чылдың деңнелинден 12 хуу ажар.

Үлетпүр бүдүрүлгелерниң коллективтери боттарының күженишкиннерин бүдүрүлге фондуларын төп ажыглаарынче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидиринче, продукциязының бот-үнезин чигедип, ооң шынарын экижидиринче угландырып турар. Ол соруглаларны шиитпирлээринде чугула быра болза, чурттуң ниити экономиктиг көдүрлүүшкүнүнүң калбак перспективаларын ажыдып турар чаа экономиктиг система болур.

Бешки беш чылда үлетпүр продукциязын дөрткү беш чылдыңдан 70 хуу, а көдээ ажыл-агыйның — 25—30 хуу хөйүг бүдүрүп үндүрген турар. Ажылчыннарның болгаш тараачыларның боттуг орулгалары 33 хуу ажыг көвүдээр.

Бот-бодунга Экономиктиг дузалажыга Төвүлелиниң киржикчилери чурттарның аразында күш-ажылдың делегей социалистиг хуваалдазынга, бүдүрүлге специализациязынга болгаш кооперастаашкынга Болгария улам идепкейлиг киржир.

БКП-ниң IX съездизиниң директиваларында демдеглеп турары: «Бешки беш чылдың планы-биле салдынган соруглаларны чедиишкинниг күүседири болза, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизиниң шиитпирлээринге ханы өөрүп четтиришкинни илеткелчи илергейлээн.

Эрткен үеде партия болгаш күрүне улустар аразында тайбыңнын болгаш кады ажылдажылганың политиказын чайгылып чокка чорудуп келген дээрзин илеткелчи оон ыңай медеглээн. Болгария хоталган болгаш хөгжүп орар барык бүтү чурттар-биле найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзааларын тургускан.

Империалистерниң бүрүүзү-биле, хамыктың мурнунда Мурнуу-Чөөн Азияда болгаш өске-даа районнарда АКШ-тың агрессечи хөделиишкиннериниң уржуунда делегей харылзааларының дүшкүүрлүг чоруунуң кедереп турарын БКП ТК-ның бирги секретары оон ыңай демдеглээн.

Европада айыл чок чоруктуң айтырыгларынга хамаарыштыр Т. Живковтуң демдеглээни: барыын-герман адаанзырактарның чурт-девискээр талазы-биле негелделерин шиитпирлиг хүлээп албас ужурлуг. Европада кызыгаарлар дугайында айтырыг шагда үзе шиитпирлеттинген.

БКП ТК болгаш болгар чазак делегейниң амгы нарын байдалын билип, Болгария девиденчиг байдалга кажан-даа таварышпазын дээш, империалистерниң өөчүк-төнүгээлерин ол белеткедиг ойтур шапсын дээш, бүтүү-ле эргежок чугула хемчеглерни ап турар. Болгария тайбың, национал хамаарышпас чорук, демократия болгаш социализм дээш демпеелге Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле холхолундан туттунчуп алгаш моон соңгаар-даа баар.

Бүтү делегейниң революстут күштериниң хөделиишкиннериниң ыры каттыжышкынының болгаш чаңгыс эвиниң, оларның улам ыңайгы чедиишкинниг демисселиниң шиитпирлиг фактору болза делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинииниң чаңгыс эвп болур дээрзин БКП ТК-ның бирги секретары демдеглээн. Делегейниң коммунистиг шимчээшкинийнде чоруддээлер чүгле аңгы дайзыннарынга, чүгле империализмниң болгаш делегей реакциязының күштеринге ажыктыг чемиш болуп турар. Коллективтиг хөделиишкиннерден бодунуң ойталаашкыны-биле СЭКП-же болгаш Совет Эвилелинче, акы-дунма өске-даа партияларже болгаш социалистиг чурттарже бодунуң нүүлдекчи халдаашкынныг чарыдырыкчы ажыл-чорудулгазы-биле кыдат удуртулга делегейниң революстут шимчээшкинииниң мурнунга, тоогунуң мурнунга аар харыысалганы бодунга онааштырып турар-дыр.

Чөрүлдээлерни ажып эртер дээш, марксизм-ленинизмге, пролетаржы интернационализмге үндезилээш, акы-дунма партияларның чаңгыс эвин бижыглаар дээш СЭКП-ниң удуртулгазының чайгылыш чок болгаш принципиалдыг ажыл-чорудулгазын БКП бедия-биле үнелеп көрүп турар дээрзин Т. Живков медеглээн.

Чурттуң иштики байдалының болгаш Болгарияга социалистиг интилелди удам ыңай хөгжүдер талазыбиле партияның соруглаларының дугайында бөлүкке Т. Живковтуң демдеглээни: эрткен дөрт чылдарда чурттуң мурнунга тургустунган кол экономиктиг болгаш иштики-политиктиг соруглалар боттанган. Чурттуң дөрт чыл планы күүсеттингеен.

Болгарияның бешки беш чыл планының соруглаларынга хамаарыштыр Т. Живковтуң демдеглээни: ооң кол соруглазы болза Болгарияга социализмни тургузарын үргүлчүлээрин болур. Бешки беш чылдың чылдарында партия экономиканың эң бедик өзүлдезин болгаш улустуң эң бедик амыдырал деңнелин чедип алыр соругла-биле интилел бүдүрүлгезин хөгжүдеринге дүргедеткен темпилерин хандырар соруглаңы салып турар.

Илеткелниң тускай бөлүүзүнге Т. Живков удуртулганың чаа системазын чыдыпп, ук система болза чурттуң социалистиг хөгжүлдезин дүргедиринге онза чугула фактору болур деп демдеглээн.

Илеткелдиң иштики партийжи айтырыгларыңа чыыткан бөлүүнге Т. Живков отчёттуг үениң иштинде партия эге организацияларының инициативазының өскенин демдеглээн. Оларның политиктиг болгаш организакчы ажылының деңнели бедээн. Ам партия эге организацияларының амыдыралында кол айтырыг болза, иштики партийки демократияны улам ыңай хөгжүдери болуп турар.

1966 чылдың октябрь 1-де турганы-биле алырга, Болгарияның Коммунистиг партиязының хүрээлеңинде 611.179 кежигүннер санаттыныр турган. Ам БКП-де эртемниг, бедик мергежилдиг болгаш практика талазы-биле дуржулгалыг удуртукчу ажылдакчыларның хөй санныг отряды бар болуп турар.

Оон дараазында БКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелин ооң даргазы Т. Прахов кылган.

Ноябрь 15-те БКП-ниң IX съездизиниң эртенги хуралынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев бир дугаарында чүве чугаалаан. Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары бүт кырынга тура, диңмиттиг, үргүлчүлээн адыш часкаашкыны-биле СЭКП-ниң төлөөлериниң баштыңынга байыр чедирип турганнар.

Залга «СЭКП!», «СЭКП!», «Мөңге найырал!» деп йөрээлер чаңгыланып турган.

Л. И. Брежневтиң чугаазының соонда съездиниң делегаттары БКП Төп Комитединиң болгаш Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелдерин чугаалажып көөрү үргүлчүлээп, делегаттар отчёттуг үениң иштинде Болгарияның Коммунистиг партиязының даштыкы болгаш иштики политиказын, практиктиг ажыл-чорудулгазын, а ол ышкаш съездиге чугаалажып көөрү-биле киирген чүртту хөгжүдеринге дараазында беш чыл планының талазы-биле директиваларны изин-биле үүлдүгүнүп турар.

Акы-дунма партияларның төлөөлериниң баштыңнары съездиге байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Школа назыны четпээннер

АДА-ИЕНИҢ ҮЛЕГЕРИ

Бадраның «Школа назыны четпээннер» деп үүлүн үүлдүгүнүп номчудум. Бирги класстың өөреникчизинге программаның чиик болуру школага кирер мурнунда белеткелинден улуг хамаарылгалыы шын, ону практика бадыткап турар. Мээң бо чылын хүлээп алган бирги классчыларымның дугайын чугаалап көрейн. Оларның кандыг байдалга кижизитингени илдең. Башкының тайылбырын деңге-ле дыңнап олурган уругларның билиглерни шиңгээдип алыры аңгы-аңгы.

Ылаңгыя бирги классчыларны номчударда бижиттинген сөстү түгле номчуптары-биле кызыгаарлаттынмас-да болгай. Номчаан сөзүн медереп билири база чугула. Чижээ «иш» деп сөс-түр, «иш» дээрге чем чиири азы ажыл-иш. Ону өске сөс-биле солуп, тайылбырлап берзе, өөреникчиге билдингир-даа, өөреникчиниң словарь курлавыры байыыр. Сөс курлавыры эвээш уруглар сөстерни өске сөстер-биле солуурунга бергедээрлер. Чижээ, Сергей Бапык чуруп каан бамбүктү чечек дээр.

Чамдык уруглар школаже чунмайн четкилеп кээрлер. Чамдык ада-иелер бичии ургларының арнын чуурга ыглажыр боорга, түвексингеш. чундурбайн чемгерерлер. Оларның- ол чаңчылдары боттарын арыг-силиг ап чоруурунга ургларынга шаптыктап. 7—8 харга чедир уламчылаттына бээр. Чамдык бичии уруглар хирни саваң-биле арыдыр чунар деп чүвени чедир билбес. Холун, арнын суг-биле өттүре каапкаш, чоттунуп аарлар.

Ургларның бүгү байдалы бажыныңдан, ада-иелериңден хамаарыжыр. Ира Конзан, Слава Бичө-оол олар ургулчу арыг, хептерин камныг, шевергин кедип чоруурлар. Ынчаар чаңчыккан уруглар хирлиг хептер кедеринден эгенирлер. Арыг-силигге бичиизинден кижизиттинмээн уругну 1-ги классче үдепкеш, дораан арыгсилиг болурунче кызыдарга-даа херек бүтпес. Оон дугайын ада-иелернин «канчаар-даа хепкерип, аштап, арыглап турза, хоржок оол-дур» дижир чугаазын бо-ла дыңнап болур. Оларның чүгле хептери эвес, эдилээн аттери безин ыңдыг. Бистиң школавыс чыл санында септелге чокка дужаттынар. Уруглар школаның эдсевинге камныглар. Парталарга будуктар безин артып калбас. Ынчалза-даа Саша Бургут хүн бүрү парта чуур. Оон парталында будук-даа тегүлбээн, а хирлиг болур.

Мээң уруум, азы оглум хөй улус аразынга кирер кижи деп чүвени үпайн сагыш човап чорза эки. Уругга кандыг-бир ажыл онаагаш яйыкпе, чүве чугаалаш, оон күүседзинин хыназа чогуур. Хынаваска бир катап, ийи катап күүсеттейн баргаш, ол хевээр дыңнангыр эвес чаңчылга өөренир. Чаңчыккан, «кулаа кадыг» уруглар кичээлдиң чурумун билип тургаш-ла, ону күүседип шыдавас болурлар.

Эргим ада-иелер, ургларывысты эки чаңчылларга кижизидэлинер!

Г. МОНГУШ,
Хайыракан сес чыл школазының башкызы.

Тедүшелекпеге тедүшелекпеге тедүшелекпеге

Болгар коммунистерниң съездизи

СОФИЯ. СЭТА-ның тускай корреспондентилери Д. Бочаров биле Н. Кочешков оларның дамчыдып турары болза:

Ноябрь 14-те болгар найысылалдың «Универсиада» дээр эң улуг залынга Болгарияның Коммунистиг партиязының IX съездизи байырладыг байдалга ажыттынган.

Эртенгиниң 10 шак турда президиум столунга БКП ТК-ның бирги секретары Тодор Живков, ТК-ның Политбюрозунуң кежигүннери болгаш кежигүнүнге кандидаттары, СЭКП-ниң төлөөлериниң баштыңы Л. И. Брежнев, акы-дунма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлөөлериниң баштыңнары көстүп келген.

Делегаттар оларга диңмиттиг, үргүлчүлээн адыш часкаашкыны-биле байыр чедирип, «БКП!», «СЭКП!», «Мөңге найырал!» деп йөрээлдерин салып турган.

БКП ТК-ның бирги секретары Тодор Живков съездини ажыткан.

Болгар улустуң политиктиг көдүрүүшкүнүнүң, Коммунистиг партияны долгандыр оон чаңгыс эвиниң болгаш сырый каттыжышкының байдалында, чурттуң экономиказының күүлүг хөгжүдезиниң байдалында съездиниң ажыттынганын ол демдеглээн. Съездиде бадылаар эргелиг 1526 делегаттарның болгаш чөвүлээр эргелиг 104 делегаттарның келгенин Тодор Живков дыңнаткан. 70 чурттарның акы-дунма коммунистиг болгаш ажылчын партияларының, демократтыг организацияларының төлөөлекчилери съездиде оолуржуп турар. Даштыкы төлөөлериниң чамдыктары оруктa кел чоруур.

Делегаттар болгаш аалчылар делегейниң революстут шимчээшкининиң мөчээн ажылдакчыларының тураскаалын бүт кырынга туруп ёзулаан.

Тодор Живков даштыкы аалчыларга чүректиң ханызындан байыр чедирген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев баштаан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының IX съездизи өөрүп турар дугайын дыңнадырга, залга диңмиттиг адыш часкаашкыны чаңгыланып үнген. «СЭКП!», «Мөңге найырал!» деп йөрээлдерни база катап салып турган. Делегаттар болгаш аалчылар бүт кырынга туруп келген. Олар коммунистиг болгаш ажылчын партияларның өске-даа төлөөлеринге изиг байырны чедирген.

Съезд ажылчын президиумну соңгаан. Үр. соксаал чок адыш часкап турда, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитедин съездиниң хүндүлүг президиумуна соңгаан.

Съезд өске-даа удуртукчу органнарны соңгаан болгаш дараазында хүн чурумун бадылаан: 1. Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң отчёду — илеткелчи БКП ТК-ның бирги секретары Тодор Живков. 2. БКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёду — илеткелчи комиссиязының даргазы Т. Прахов. 3. Партияның төп органнарының соңгулдазы.

БКП ТК-ның бирги секретары Т. Живков Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң отчёт илеткелин кыскан. Ону делегаттар болгаш аалчылар чылы-биле уткаан.

Болгарияның Коммунистиг партиязының VIII съездизиниң болганындан бээр 4 чыл эрткен. Ол болза Болгарияның шиитилел-политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг амыдыралының бүтү таладыг көдүрлүүшкүнүн чылдары болган деп, илеткедчи медеглээн.

Делегей байдалының дугайын чугаалап тургаш, Т. Живков делегейниң социалистиг системазының улам ыңай быжыккының, революстут чорудуушкунуң хөгжүлдезиниң, улустарның тайбыңын, национал хамаарышпас чоруун болгаш хоталганын камгалаарының кол фактору болур оон салдарының өскенин демдеглээн. Сөөлгү чылдарның иштинде делегейниң социалистиг системазының экономика талазы-биле улуг чедиишкиннери, эртем болгаш техника, космосту чагырып алыр таласы-биле, ажылчы чоннарның чаагай амыдыралын болгаш культуразын бедидер талазы-биле социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының чедиишкиннери, социалистиг чурттарның чорудуп турар даштыкы политиказының чедиишкиннери, делегейниң социалистиг дем каттыштырылгазының өскен камгалал күүзү, шериг техниказын болгаш шериг хереэн хөгжүдер талазы-биле оон чедиишкиннери, Варшава Керээзиниң организациязының быжыкканы социализмниң капитализмден артык күштүүнүң дугайын бирги ээлчегде хереченлеп турар.

Болгарияга улуг ужур-дузалыг болуп турары, Совет Эвиледи-биле экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы Т. Живков онзалап демдеглээн. Болгарияга көргүзүп турар бүтү таладыг дузаламчызы дээш, Болгарияның айтырыгларын шиитпирлээринге СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың илергейлеп турар кичээнгейлиг болгаш дыңнангыр чоруу дээш Совет Эвилелиниге ханы өөрүп четтиришкинни илеткелчи илергейлээн.

Одерде эрги шагның бичии немец хоорай ж ы г а ж ы Швед- ам Германдемократтыг Республиканың үлетпүр төвү кылдыр хуулган. Бо үеде Швед билбес - кижи чок болган. Улустар аразының «Найырал» деп нефть дамчыдылгазы-биле совет нефть ол хоорайже агып, ында ГДР-ниң нефть техниктиг индустриязының башлайгы бүдүрүлгези— улуг комбинатты тудуп турар. Ам безин ол бүдүрүлге бодунуң продукциязыбиле чүгле ада-чурт улус ажыл-агыйын хандырып турар эвес, харын база продукциязының чамдык кезиин дашкаар үндүрүп турар. Амгы үениң чуртталга бажыңнарының кварталдары хоорайның эрги тудугларын улам-на солуп бар чоруур. Сөөлгү чылдарның дургузунда чаа чуртталга квартираларын чурттакчылыг суурнуң бүгү 700 чылдыг төөгүзүнүңнүн хөйну туткан.

Амгы Швед таныттынмас болган. Ында чаа, аас-кежиктиг амыдырал тургустунуп, хоорайның овуру өөрүшкүлүг аныяк хүлүмзүрүшкүн-биле чырыттынып турар. А оон күдумчуларыбиле аныяк чорук базып орар: чурттакчыларының ортумак казы-хары 28-ле болуп турар болгай. Республиканың эң не аныяк хоорайы болуп, бүрүн барымдаа-биле Швед санаттынып турар.

ЧУРУКТА: Швед-тиң чаа, делгем болгаш чырык бажыңнарында чурттап тирар «үндезин» чурттакчылары.

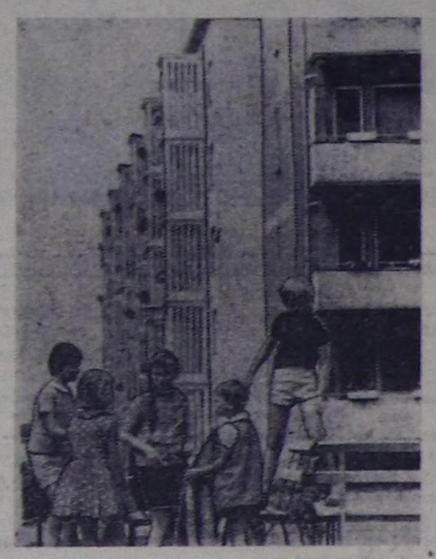

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Мактал болгаш кезедиг

Өөреникчини кезедири чугула дээрзин А. С. Макаренко айыткан. Чүрүм үрепкен таварылгада уругну кезедип, хемчег албас болза, ол туразы улуг, сөс дыңнавас, опчок кижи апаар. Ада-ие бүрүзү ургларынга хамаарыштыр кезедириниң хемчегдерин көргүзер ужурлуг.

Кезедири дээрге уруглар кижизидилгезинде база бир чугула хемчег болур. Чеже-даа сагындырып сөглеп келзе, ада-иениң сөзүн уруу азы оглу шуут дыңнавас, ону күүсетпес таварылгада, ам кезедир апаар. Канчаар кезетсе экил дээрзин ада-иелер билир ужурлуг. Эттээр, хол чедер таварылгаларны кажан-даа болдурбазы чугула. Бис ургларывыска хол чедип, эттеп турар болзувусса, оларның аажы-чаңы улам баксырап, мегелээр, карак чаар, улуг кижилерге хөөн чокталыр.

Кандыг-бир чурум алдаглалы дээш ажыл кылдырып кезедири шын эвес. Чүге дээрге күш-ажылды хүндүлеп көөр, ону үнелээринге ол багай салдар чедирер. Ынчан уруглар күш-ажылды кандыг-бир аар кеземче кылдыр бээр. Ынчангаш күш-ажылга ынак болур турүжүк, аңаа хөңнү калыр. Бир эвес бичии уруглар боттары бажың иштин хир-бок кылган болза, ону боттары ыяавыла кылыр ужурлуг. Ургларны кезедип тура, оларга чем-аъш бээрин кызыгаарлап болбас, чүге дээрге ол кижиниң кадыкшылынга хоралыг.

Уругну канчаар кезедип болурунуң хөй янзы таарымчалыг аргалары бар. Ону канчаар шын ажыглаары ада-иелерден хамааржыр. Кандыг-бир эпчок чүве кылыпкан болза, оон негелде тургузуп болгай. Хаңы чурум үрепкенде, ону шынгыызыбиле бүрүү шаап, уруг-биле ур үеде эптиг-ээлдек чугаалашпайн баары чурум үрекчизинге салдарлыг.

Мээң өөреникчим Коля Ивановту авазы школаже чорудуп тура, оглун бо-ла чассыдып, эптиг-ээлдек үдеп каар. Ол бир-ле катап класска кады олурар ажи-биле бактажыпкаш, оон кыдыраажын будукка борап каан. Коляның авазын школага келдирген. Оглу бүрүзүн билинмээн. Даартазында артен оол авазынга бүрүзүн ам-на миннип чугаалаан. Ынчалзадаа авазы оглунга мынча деп чугаалаан: «Дүүн сен кончуг шын эвес болган сен, хедерленир чаңын-биле бүрүүн билинмедиң. Сен ышкаш мындыг оол-биле чугаалажыр-даа хенүм чогул. Моон соңгаар эттинип алыр болзуңза, катап найыралдыг болур бис». Бо ие оглунга кончуг шын кеземче көргүскен-дир.

Авазы аъжын-чемин белеткеп алган турда, оглу хевин кеткеш, үнүп чоруурунга белен апарган. Авазы кайнаар баарын айтырарга, оглу «чемненмес мен» деп хөректенгеш, ажикти октай каапкаш, ыңай болган. Авазы оглунуң соондан маңнап барып, аңаа чаныып, дилеп эгелээн. Оглу бодун кончуг кижи мен деп санап эгелээни ол. Оглунуң мурнунга бодун үүге куду көрдүнерин Анна Петровнадан айтырарга, сагыжым деспес кижи-дир мен деп харыылаар. Херек кырында аңаа чалынган херээ чок: күзевес болзуңза, бар харын дээр ужурлуг.

Ада-ие ургларының могадышкыннарын херекке ап, ол дээш хөлзеп дүвүрээн херек чок. Үруунар азы оглунар чурум үрээн болза, ону шыны-биле кезедири черле чугула.

Е. КВИТНЫХ.

Кызылдың № 3 школазының 3ге класс башкызы.

МАГА-БОТТУ КАНЧААР АП ЧОРУУРУЛ?

Кижи бодунуң мага-бодун арыг-шевер ап чоруурда сагыза чогуур гигиенаның дүрүмнери бар.

Кижиниң организминге кеш улуг ужур-дузалыг. Бисти долгандыр турар агаарның бедик, чавыс температураларынга кижиниң чаңчыгып алырынга кеш дузалаар. Дер-биле кады кижиниң организминде чыглы берген хоралыг суук үүлдер кешти дамчыштыр үнүп турар. Хирлиг кештен дер үнүп шыдавас апаар болгаш хоралыг суук үүлдерниң ылгалып үнери доктаар. Хир-биле кады дамчыштыр кижиниң организминче аарыгның микробтары кире бээр болганда кешти арыг ажаап чоруурун чугула. Чунарда ыяавыла саваңбиле чунар. Саваң хирии, кеште үстүг үүлдерни дүрген арыдарынга дузалаар.

Кажан-даа арынны, холдарны тазта сугга чунуп болбас. Саваң көвүү азы хирииң чамдыызы чеже-даа сугну солуза ыяавыла тазтың эриктеринге артып калыр. Оон ыңгыда тазка чунуп тургаш, боттарындан янзы-бүрү аарыгларны халдадып ап болур. Ыяавыла хап бадып чыдар суг-биле чунар: водопровод кранындан азы хымыш-биле бот-боттарынга сугну кутчуп тургаш чунар.

Эртен туруп келгеш, күш-культура мергежилгелерин кыла тыртып алгаш, курлак чедир соок суг-биле саваңнап чунгаш, аржыыл-биле кургады чоттунуп алыр. Холдарны ыяавыла хүнде каш катап чуур: чемненир мурнунда болгаш арыгланыр черге (туалетке) барган соонда. Чугдунмаан хол дамчыштыр чемче янзы-бүрү аарыгларның микробтары кирип болур.

Хол, бут дыргактарының адаанга хир чорбазынче улуг сагыш салыр. Дыргактарны кыскаладыр кезип алыр болгаш тускай щётка-биле саваңнап чуур.

Ылаңгыя ургларның дыргактарын үргүлчү хайгаараары чугула. Уруглар колдуунда кежинде бичиниле шыйбак черлерни дырбаарлар. Ынчан дыргактардан кеш дамчыштыр ургларның организминче аарыглар микробтары кире бээр болгаш янзы-бүрү кеш аарыглары тыптып болур. Ол чорук ургларны элээп бергедээшкиннерге таварыштырар. Чамдыкта улуг күш-биле эмнээр ужурга таваржы бээр. Оске ургларга ол аарыг база халдап болур. Ургларның дыргактарын кыскалады кезип бээр.

Удуурунуң мурнунда арынны, холдарны, а оон соонда буттарны чуп алыр. Бүтү суг-биле чуурга организм быжыгар болгаш аарыглардан камгалаар.

Хүннүң-не соок суг-биле чунарындан аңгыда 7—10 хонуктар иштинде чунар бажыңга изиг суг-биле саваңнаның тургаш чунары чугула. Организмге чыглы берген турган херек чок суук үүлдер ол үеде дер-биле кады аңгыланып үне бээр.

Чунар бажың тазтарын ол ышкаш база олурар сандайны изиг суг-биле чуп каапгар.

Чунуп алганының соонда, суг чаштының алырга организмни быжыглаарынга ажыктыг.

Эмиг эмер ургларны аргалыг болза хүннүң-не чуурун таарымчалыг. Бир эвес ол болдунмас болза бир хүн эртиргеш, бажыңга уруглар чуур тускай ваннага чуур. Хеп чуп турган ваннага уруглар чуп болбас. Ургларны чуурда «уруглар» азы «чунар бажың» саваңы-биле чуур. Ургларга тускай эът дүрбүүрлерни азы чымчак пестерни ажыглаар. Чаш ургунуң арнын ваннада сугбиле эвес, а тускай хымышка чылыг сугдан кудуп алгаш чуур. Сугнуң температуразы 28 градустан өрүлевес. Бир эвес кижиниң иштики ак хеви болгаш даштыкы хеви хирлиг болза, кижи чеже-даа чүнза дөмей-ле арыг болбас.

Иштики ак хепти неделяда бирден эвээш эвес солуур, а чаш ургларның хевин хирленгенин барымдаалап солуур. Ак хепти чуггаш, эки кургаткаш, ийи талазындан изиг илиир-биле базып алыр.

Баш дүгүнүң болгаш диштериниң арыг болурун база хайгаараар. Баш дүгүн ниитининң чунар бажыңында 7—10 хонгаш бир чуур, бир эвес баш дүгү дүжер азы оон ак куюраа көвүдей берзе, а ол ышкаш өске-даа янзы-бүрү кижиге таарышпас байдалдар тура берзе, дүрген эмчиге барганы дээре. Диштерни ажаап чоруурунче улуг кичээнгей салыр. Диш дүжер азы үрелир болза кадыкшылды баксырадып болур: чем багай шиңгээр болгаш чем хайылдырар органнар баксырар.

Ынчангаш бичии чажындан эгелээш дижии эки ажаап чоруур болгаш үрелип азы аарый берзе дүрген эмчиге баар.

Иедер ургларның боттарының тускай щёткалары-биле эртен, кежээнин-не диштерин чуп турарын болгаш аскын суг-биле чайып, төп турарын үргүлчү хайгаараар.

Ылаңгыя диш аразынга чыдып калган чем артыы аас иштинге микробтар тыптырынга дузалаар. Чем артынчыларын арыды чуп турары чугула.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КИНО

НОЯБРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга дириг-чуруктар 10.30, «Шиитпирлиг базым» (1-ги, 2-ги сериялары) 12, 3, 6, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Паспорт чөн кижи» 2.30, 6.30, «Тарзанның өлгени» 4.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дириг амытаннарның делегейинде» 10, 12, 2.40, «Розмари кыс» 4.30, 6.40, 8.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Геракдың эрес чоруу» 3, 8.30, «Австралийжиге надай» 4.50, 6.40 шактарда.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Редакциянын адрези: Кызыл. Шетинкин — Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнун 24-63, редакторнун оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чаага ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солуп келбейн баргаша 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Пархалга эргелелиниң типографиязы. ТС—01259.